

paylaşım

KARTONSAN YAŞAM KÜLTÜRÜ DERGİSİ 2009/2

Bursa'da (Eski) Zaman
Yüzyıllardır Fokurdayan
Nargile
Çöp Madamın Atölyesi
Hemşerim Aziz Palus'un Kenti
Tarsus'u Gezerken

Her şey zamanla biraz yıpranıyor, törpüleniyor, değişime uğruyor kimi zaman yok oluyor. Bursa geçmiş yaşamı hatırlatan anıtlarıyla, yapılarıyla, kültürüyle, yeşiliyle bu sona direnen güzel bir kentimiz. Bursalılar, kaybettikten sonra geriye özlem, hatta kimi zaman pişmanlık kalacağını bilircesine ellerindeki kıymetini biliyor, korumaya çalışıyor. Üstelik böylesi daha ekonomik ve kolay. Bursa'da (eski) zaman başlığı altındaki yazımızda zamanın Bursa'dan alıp götürdüklerini ve getirdiklerini bulacaksınız.

Bursa'dan Balıkesir'e geçmek kolay. Oradan da Kazdağları'na, Kazdağları'nın eteklerine kurulmuş Tahtakuşlar Köyü'ne. Bölgedeki ağaçların bolluğundan ötürü atalarının, Tahtakuşlar adını verdiği köyün yaşayanları hâlâ Şaman (doğaya taparlık) geleneklerini sürdürüyor. Kazdağları'na yerleşen Orta Asyalılar kimliklerine sahip çıkıyorlar. Baharın gelişinin kutlandığı Hıdrellez şenliğinde, bu kimliğin izlerini süren bir yazımıza yer verdik.

Kimlik sahibi olmak, iz sürmek yalnızca insanlara ait bir olgu değil. Kitapların da kimlikleri var, daha doğrusu varmış. Henüz matbaa icat edilmediği dönemlerde elle yazılan her kitap başlı başına bir değer, bir hazineymiş. Bu değere sahip çıkmanın, onun nereye ve kime ait olduğunu belgelemenin yolu ise ekslibris denen bir sanatın icrasıyla mümkün oluyormuş. Ekslibris konusuna ayırdığımız sayfalarımızda yurtiçinden ve yurtdışından ekslibris sanatçılarının çalışmalarından örnekler bulacaksınız.

Keyif yapmanın, keyif çatmanın, keyif çıkarmanın ne dersenez deyin, kısacası keyfin de toplumdan topluma, kültürden kültüre değişen tanımları var. Kahveyle keyifler köpürtülür, rakıyla çakırkeyf olunur. Bir de nargilemiz var ki, onunla keyifler fokurdar. Osmanlı'dan miras bu keyfimiz, Kapalıçarşı-Tophane güzergâhına sıkıştırılmayacak kadar renkli ve önemli.

Hep eskilerden, korumaktan, yaşatmaktan söz ediyoruz. Eskilere bağlanıp kalmak değil niyetimiz. Önemli olan yeniyile bütünleşmek. Bunun güzel örneklerinden biri de Ayvalık'ta gerçekleştiriliyor. Atık maddeler, kullanılmış bazı materyaller özel bir yaratıcılıkla yeni bir görünüme bürünüyor ve kullanıma kazandırılıyor. Hem de kazanç elde edilerek. Bu çalışma, çöplerin nasıl geri kazanıldığını gösteren yazımızda görüşlerinize sunuluyor.

İçinde çeşitli kültürler barındıran kentler için klişe bir tanım vardır: mozaik kültüre sahip kentler. Tarsus böyle bir kültürel yapıya sahip. Tarsus coğrafyası pek çok kültürü misafir etmiş topraklarında. Hepsinden bir şeyler almış ve hepsine bir şeyler katmış. Bu kentimizi dergi sayfalarına sığdırmak mümkün olmasa da bazı önemli noktaların altını çizdik.

Gide gide gittik Kafdağı'na... Bu masal dağı, olsa olsa birbirinden güzel dağlar ülkesi Gürcüstan'da olabilir. Kentin adı Siğnaği. Gerçekten de sığınak anlamına geliyor. İsteyen huzur, isteyen sevda, isteyen sakinlik, isteyen sonsuz dinginlik, isteyen güzellik bulmak için bu kente sığınabilir. Böyle kentlerde zaman varlığını hissettirmez. O nedenle telaş da olmaz. Ama her şey zamanda olup bitiyor ya da bize öyle geliyor. Zamanı ölçmenin yolu ise saat ve takvimler. Biz takvimlere göz attık ve zamanımızı, daha doğru biçimde söylersek sayfalarımızı doldurduk.

Editörden

Exlibris

Hızır'ın Kamçısı Yokarmehlenin Sufrası

Bursa'da (Eski) Zaman

Yüzyıllardır Fokurdayan Nargile

Çöp Madamın Atölyesi

Hemşerim Aziz Palus'un Kenti Tarsus'u Gezerken

Huzur Sığınağı:Siğnağı

Geçmişten Günümüze Takvim

Kapak Fotoğrafı: Mehmet Talu Uray

Dergi Adı: Paylaşım Kartonsan A.Ş. Yaşam Kültürü Dergisi

İmtiyaz Sahibi: Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret AŞ. Adına: Mehmet Talu Uray

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü&Yayın Yönetmeni: Atiye Poyrazoğlu

Yönetim Yeri ve Adresi: Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Prof. Bülent Tarcan Sk. Pak İş Merkezi No:5 K:3
Gayrettepe-İstanbul
Tel: (0212) 273 20 00
Faks: (0212) 273 21 70
www.kartonsan.com.tr

Baskı: Elma Basım
Halkalı Cd. No. 164 B4 Blok
Sefaköy-Büyükçekmece
Tel: 212 697 70 70- 697 30 30
e-mail: elmabasim@elmabasim.com

Yayın Türü: Yaygın Süreli

Yayın Kurulu: Mehmet Talu Uray, Atiye Poyrazoğlu, Berat Alanyalı, Şule Gönülsüz

Paylaşım Dergisi Kartonsan Karton Sanayi ve Tic. A.Ş. tarafından ücretsiz yayımlanır. Yazı, resim, ilüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır.İzinsiz kullanılmaz.

Baskı Tarihi: Temmuz 2009

EX LIBRIS

Yazı: ELVAN ARPACIK

Bana kalırsa gizemli iki sözcük: Kitap ve Latince. Benim için her kitap okunana dek gizemini koruyan bir nesne, ölü bir dil olan Latince ise pirinin elinde bilinmezlerin öğrenilmesi, anlamsızların anlam kazanması ve şifrelerin çözülmesi için pek çok kapıyı açan özel bir anahtar.

Kimi romancılar, ki Umberto Eco da bunlardan biridir, bu ikiliden yola çıkarak kurgulamışlar romanlarını. Gülün Adı adlı romanında Eco, bizi gizemli bir kütüphanenin labirentlerinde sürükleyip durmuştu. Bu yakınlarda Yapı Kredi Yayıncılıktan Kutlukhan Kutlu çevirisiyle çıkan King Ross'un Ex Libris adlı romanı da benzer biçimde iz sürüyor.

"Münzevi kitapçı Isaac Inchbold'un yaşamı, aldığı esrarengiz bir mektubun ardından altüst olur. Kent dışındaki bir malikânenin sahibesi, Alethe Greatorex, onu gizli kalmasını istediği bir görüşmeye çağırır. İç Savaş'ta yağmalanıp hayli zarar görmüş bu malikânenin kütüphanesinde, Isaac Inchbold'a kayıp bir parşömenin - dünya Labirenti - izini sürmesi görevi verilir. Ne var ki bu görevin boyutları hiç de kahramanımızın sandığı gibi değildir. Avrupa'nın hızla Katolik-Protestan savaşına sürüklendiği bir dönemde, Inchbold, o andan başlayarak, bir ucu

Prag'daki Bohemya İmparatorluk Kütüphanesi'ne, bir ucu Pasifik'teki "Altın Şehir"e, bir diğer ucuysa Papalık kardinalleri ve İspanyol ajanlarına uzanan, soluk kesici bir serüvenin ortasında buluverir kendini. Üstelik alet edildiği tehlikeli oyunun aktörü olarak ölümün soluğunu hissetmektedir."

Kitabın arka kapağındaki özetten pek anlaşılmasa da, romancının çıkış noktası bir sembol, işaret olarak konumuz olan Ekslibris yani Latincesiyle ve yazarın romana ad olarak seçip kullandığı biçimiyle Ex Libris.

Ex: dış, dışarı çıkmak. Libris: kütüphane. Exlibris, ama biz Türkçeleştirip Ekslibris diyoruz. İngilizcede ise Bookplate olarak geçiyor. Tıp, bitki bilim, hayvanlar dünyası ve bilimle ilişkisi olan, daha doğrusu kökü Milattan öncelere uzanan pek çok alanda bu kadim dilin, Latincenin hükmü geçer. Tıpkı Exlibriste olduğu gibi. Adını ölü bir dilden, Latinceden alsa da yaşayan bir sanat Ekslibris. Kitap sahibini tanıtan ve kimin kütüphanesine ait olduğunu belirten bu kitap

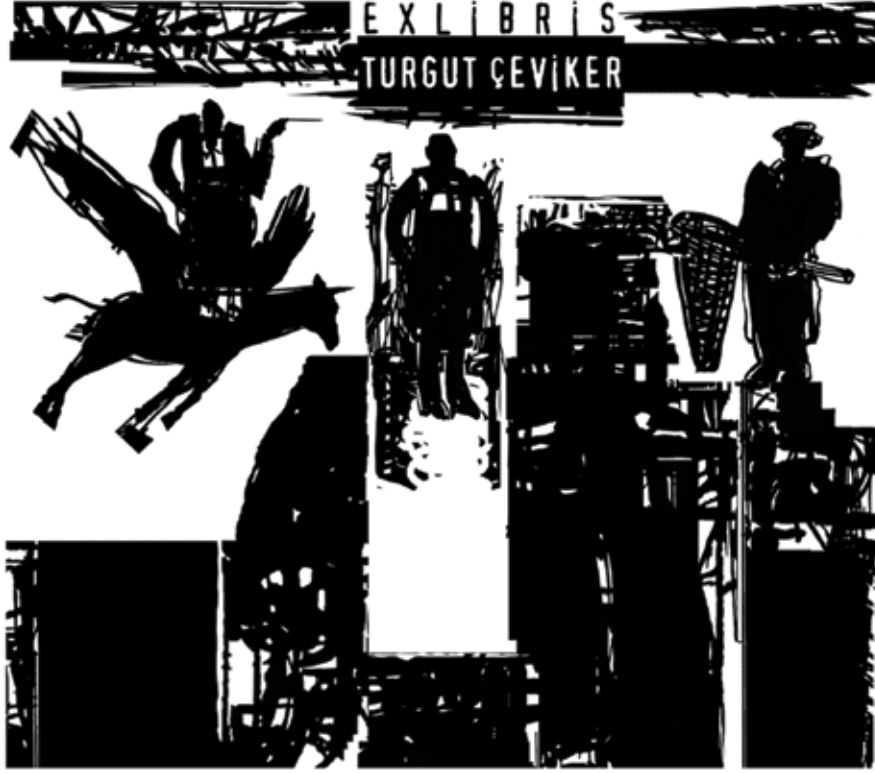
kartvizitlerinin, her biri özgün bir çalışma. Kitabın iç kapağına yapıştırılan bu grafik çalışmalar kitaplardan biraz daha küçük boyutlu oluyordu. Matbaanın icadından önce kitaplar değerli el yazması niteliğindedi. Bu el yazmalarından bir adet hazırlanabiliyor ve

yalnızca dönemin soyluları bu eserlere sahip olabiliyorlardı. Ama matbaanın kullanımıyla kitap sayısının artması üzerine Ekslibris hırsızlık ve kaybolmaya karşı işaret niteliği olarak ikinci bir işlev daha kazandı.

İlk Ekslibrisin, MÖ.1390-1353 yılları arasında, 18. sülâlenin 9.su olarak hüküm sürmüş olan Mısır Firavnu III. Amenofis'in kitaplığına ait olduğu ileri sürülüyor. Buna göre MÖ.1400 yıllarında açık mavi bir fayans üzerine yapılan Ekslibris, papirus rulolarını korumak için kullanılan ağaç sandıkların üzerine takılmış.

Matbaanın icadından sonraki ilk Ekslibris, 1450 yılında kirpi anlamına gelen Iglar takma adıyla tanınan Alman Papaz Johannes Knabenberg için yapıldı. Ve doğal olarak çimenler üzerinde bir çiçeği ısırarak kirpi resmedilmişti. Bu, insanı alıp götüreren, kitap sahibi üzerine fikir yürütmeye sevk eden estetik anlatımlar, çok geçmeden Almanya'dan diğer Avrupa ülkelerine yayıldı. 15. yüzyıl ressamlarından Albert Dürer'den 20. yüzyılın dehası Pablo Picasso'ya kadar pek çok ressam dönemin önemli devlet ve bilim adamlarına Ekslibris yapmış. Grafik olarak tanımlansa da pek çok ressam kendini Ekslibris yapmanın çekiciliğinden alıkoymamış. Edvard Munch, Paul Klee, Oscar Kokoscha bunlardan bazıları. Ülkemiz için de aynı yaklaşım

Mustafa Okan

geçerliğini koruyor, resim sanatında söz sahibi olan pek çok sanatçımız Ekslibris yarışmalarında jüri üyesi olarak karşımıza çıkıyor veya doğrudan bu sanat dalında faaliyet gösteriyor.

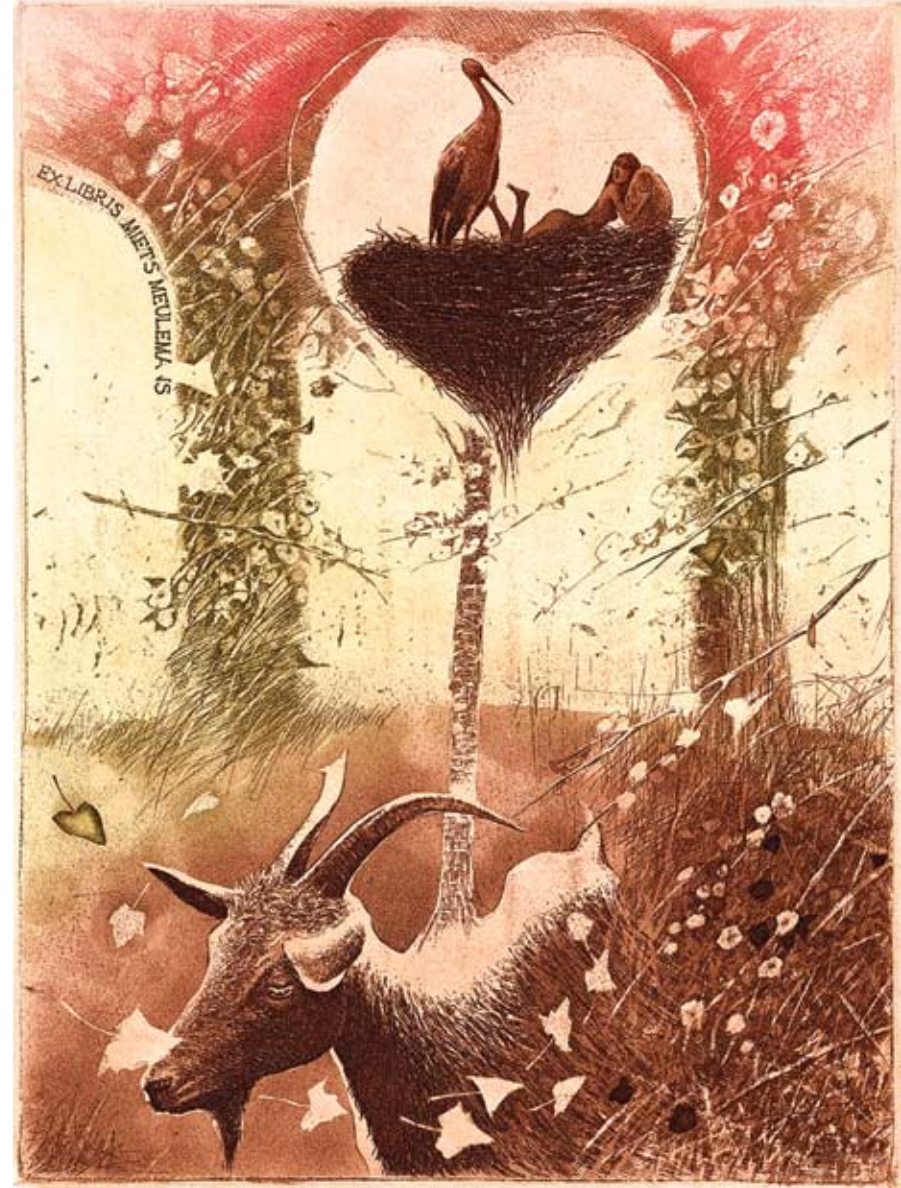
Baskı Tekniklerini çok detaya girmeden Çelik oyma / Steel engraving, Hakkak kalemiyle oyma (özellikle bakır üzerine)/Burin (graver or gouge) engraving, Asitle yedirme/Etching, Kuru kazıma/Drypoint, Akuatinta/Aquatint, Yumuşak-şekerli yüzeyde yedirme/Soft-ground or sugar etching, Mekanik doku yaratma/Mezzotint ve Plastik gravür/Engraving on linoleum, plastic or other materials olarak özetleyebiliriz.

İnternette Ekslibris sözcüğünü tıkladığınızda ya da bir yerlerde Ekslibrisle ilgili bir yazı okuduğunuzda mutlaka Prof. Hasip Pektaş'ın da adıyla karşılaşacaksınız. Yüzyıllardır var olan bu sanatı biz, onunla tanıştık desek yanlış olmaz herhalde.

Kendisi de ressam ve bir Ekslibris sanatçısı olan Işık Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi Hasip Pektaş'a birkaç soru yönelttik.

Ekslibris'in bir ihtiyacı karşılamaktan çıkıp özgün bir sanat dalı olarak kabul görmesi hangi döneme rastlıyor?

Bir ihtiyacı karşılamak amacıyla doğan Ekslibrisler hiç bir zaman bu işlevsel özelliğini yitir

Peter Velikov

memiştir. Kullanıcıları için hâlâ kitapları hırsızlıktan ve kaybolmalardan koruyan bir ihtiyaç grafiğidir. Fakat her zaman estetik kaygılarla yapılan özgün yapıtlar olma özelliğini de korumuştur. Başlangıcından beri estetik kaygılarla, bir sanat eseri yaratır gibi, konusuna, kompozisyonuna, biçimine, dengesine, tekniğine özen gösterilerek yapılmaktadır. Aksi bir özellik taşıyorsa zaten geleceğe kalma, sanat eseri olma şansı yoktur. Günümüze kadar Ekslibris yaratıcıları hep sanatçılar, tasarımcılar olmuştur. Albrecht Dürer, Edvard Munch, Kaethe Kolwitz, Paul Klee, Pablo Picasso, Oscar Kokoschka gibi ünlü sanatçıların bu sanatı yapmış olmaları Ekslibrisin sanat olarak benimsenmesinin göstergeleridir.

Eski bir tanıtım biçimi ya da bir tür kitap kartviziti olan Ekslibris'in güncel bir sanat dalı olma aşamalarından söz edip bugün geldiği konumu yorumlarmısınız?

Ekslibris bir aidiyet belgesidir. Kitaba olan ilgiye bağlı olarak gelişme göstermiştir. Kitap okuma oranının yüksek olduğu kültürlerde daha çok yaygın olması da bundandır. Ekslibrisler elbette sadece kitaplara yapıştırmak için yapılmamaktadır. Pek çok alanlarda olduğu gibi bunun da meraklıları, toplayıcıları vardır. Dünyada

ilgi duyduğu konularda Ekslibris toplayan çok sayıda koleksiyoncu vardır. Ve onlar için bu koleksiyonların maddi değeri çok yüksektir. Ekslibris sanatçılarının sipariş aldığı önemli bir kitle de koleksiyonculardır. Özellikle Avrupa'da bazı sanatçılar sadece Ekslibris yaparak yaşamını sürdürmektedir. Bunlardan ünlü olanlar iki sene sonrasına sipariş alabilmektedir. Ve elbette bu sanatın diğer sanat dallarında olduğu gibi müzeleri, dernekleri vardır. Dünyada kırkın üzerindeki ülkede Ekslibris derneği, on tane de Ekslibris müzesi vardır. Bunlardan biri de 2008 yılında kurulan İstanbul Ekslibris Müzesi'dir. Bu müzeler sayesinde sanatseverler ve sanatçılar özgün örnekleri görme, o Ekslibrisin yapıldığı döneme ait kültürel, tarihsel özellikleri tanıma fırsatı bulmaktadır.

Türkiye'nin Ekslibrisi tanınması, Batıdan alınmış kitaplarla

Hasip Pektaş

olmuştur. Avrupa ülkelerinde yaygın olarak kullanılan Ekslibrisli kitaplar, ikinci el satışlarla ülkemize

girmiş, bu kitapların sahipleri öldüğü zaman ise yakınları tarafından kütüphanelere bağışlanmış veya sahaflara satılmıştır. Yurtdışındaki müzayedelerden alınan çoğu kitapların iç kapağında Ekslibris görmek mümkündür. 1990'lı yıllardan bu yana, özellikle güzel sanatlar eğitimi veren kurumlardaki baskıresim ve grafik tasarım derslerine giren öğretim elemanlarının özendirilmeleriyle, Ekslibris yapan kişiler yetişmeye başlamıştır. Artık yurtdışında yapılan Ekslibris yarışmalarında ve sergilerinde ülkemizin adını duyuran sanatçı ve tasarımcılarımızın isimleri sıkça geçmektedir.

Edvard Munch, Pablo Picasso, Oscar Kokoscha gibi ünlü ressamlar dönemin önde gelenlerine Ekslibris çalışmış. Buradan yola çıkarak anlıyoruz ki, bu sanat dalı resimle yakından ilgili. Ekslibris'in resim sanatıyla benzeştiği ve ayrıldığı noktalar neler ve hangi sanat dallarıyla akrabalığından söz edilebilir?

Ekslibris, tamamen estetik kaygılarla yapılan, özgün baskıresim teknikleriyle olduğu kadar yeni teknolojiler kullanılarak da çoğaltılan ve geniş bir kitleye sanatın yayılmasını sağlayan bir sanattır. Ekslibris için bir malzeme sınırlaması yoktur. Resim sanatının, özgün baskıresimin, grafik tasarımın tüm olanakları kullanılabilir. Yaratım süreciyle bakıldığında resim sanatı içinde görünür; işlevsel yanıyla bakıldığında ise

bir grafik tasarım ürünü olarak kabul edilebilir. Esas olan dengeli bir kompozisyon yaratmak, resim yazı ilişkisini iyi kurmaktır. Tasarımcının teknik yönden usta olması yeterli değildir, esas olan estetik beğenin gelişmesi, renk ve biçim uyumunu sağlayacak yetkinliğe kavuşmasıdır. Siparişle yapılmasına ve yapılan kişinin ilgisi doğrultusunda yaratılmasına karşın sanatçı eserini oluştururken özgürdür. Ekslibris sanatçıları için kendi üslubunu yansıtabileceği en iyi sanat dallarından biridir.

Ekslibris'in kitaplar için yapıldığı dönemlere geri dönersek, Ekslibris sanatçısının iyi bir çizer olmasının yanı sıra, okuduğunu iyi anlayan ve kitap sahibini doğru analiz edebilen yeterlilikte olması da aranan özellikler arasında mıydı acaba?

Ekslibris ilgili kişinin ya da kurumun özelliklerine uygun olarak hazırlanmaktadır. Sipariş verenin ilgisi doğrultusunda tasarım yapılır. Sanatçının ben yaptım oldu deme lüksü yoktur. Her zaman duvarınıza sevdiğiniz, bakmaktan her zaman zevk aldığınız bir resmi asmaz mısınız? İçinizi ısıtmayan bir sanat eserini saklamak istemezsiniz. Ekslibris de öyledir. Kitapların içine giren, dokunacağınız kadar size yakın olan bu küçük yapraklar eğer ilginizi çekmiyorsa niye kitabınıza yapıştırırsınız. Ekslibrisler kitap için ya da yazarı için değil onun sahibi için yapıldığından, kitap sahibinin ya da Ekslibris koleksiyoncusunun isteği dikkate

alınır. Örneğin bazıları erotik, bazıları müzik konulu Ekslibrislere ilgi duyar ve o doğrultuda sipariş verir.

Bu konuda bizde de yurtdışındaki kadar etkinlik düzenleniyor mu?

İstanbul Ekslibris Derneği olarak Ekslibris konusunda çok sayıda etkinliğe imza attık. Bu sanatın tanınması ve yaygınlaşması için özveriyle çalışmalarımızı sürdürüyoruz. 2003 ve 2007'de iki ayrı Uluslararası Ekslibris Yarışması yaptık, üçüncüsünü de 2010'da yapacağız. Organize ettiğimiz bu Uluslararası Ekslibris sergilerini özellikle sanat eğitimi verilen okulların da olduğu 11 büyük kentimize götürdük. Bu sergiler adeta bir okul görevini yerine getirdi. Geçen yıl Belçika'da açtığımız "Türkiye'den Çağdaş Baskıresimler ve Ekslibrisler Sergisi" yanında 5. KKTC, Kanada, İtalya, Finlandiya, Danimarka, Çin, Meksika, Rusya'da sergiler açtık. En büyük hayalimiz olan İstanbul Ekslibris Müzesi'ni kurduk. Üsküdar'da IMOGA'nın bünyesinde kurulan ve dünyadaki 10 müzeden biri olan Ekslibris müzemizde 10.000'e yakın özgün Ekslibris, meraklılarının ilgisini bekliyor.

Ekslibris konusunda sürekli workshoplar, konferanslar, TV programla-

rı düzenledik. Bu sanat dalında ün yapmış bazı sanatçıları ülkemize davet edip, onların sergilerini gerçekleştirdik. Ortak workshop çalışmaları yaptık. Uluslararası çoğu jüride görev aldık. Çok sayıda sanatçımız ödülleri aldı.

2010 İstanbul Kültür Başkenti girişimleri kapsamında Ekslibris için de etkinlikler söz konusu mu?

2006 yılında İsviçre'de yapılan seçimde Uluslararası Ekslibris Dernekleri Federasyonu olan FISAE'nin 33. Uluslararası Ekslibris Kongresi'nin 2010'da İstanbul'da yapılmasına karar verildi. İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Ajansı tarafından da desteklenen bu proje ile amacımız; Türkiye'nin Ekslibris sanatında geldiği noktayı uluslararası platforma taşımak, Ekslibris yoluyla ülkemizi, kültür ve sanatımızı yurtdışına tanıtmak, dünya ülkeleri arasında bir kültür köprüsü yaratmak, özgün Ekslibris çalışmalarını değerlendirerek, Ekslibris sanatının yaygınlaşmasını sağlamak ve yaratıcılarını teşvik etmek ve 450'ye yakın Ekslibris sanatçısı ve koleksiyoncusunun, eşsiz tarihi ve doğası ile kültürlerin buluşma noktası olan İstanbul'u keşfetmelerini, birer kültür elçisi olarak ülkelere dönmelerini sağlamaktır. Feyziye Mektepleri Vakfı ve Işık Üniversitesi ile işbirliği içinde gerçekleştireceğimiz bu etkinliğimizle dünya uluslarına Ekslibris sanatında geldiğimiz noktayı gösterme fırsatı bulacağız.

Merak edenler tıpkı ebru kurslarına gidip ebru yapım tekniklerini öğrenmeye çalıştıkları gibi, Ekslibris derneklerine veya varsa kurslarına başvurarak bu sanat dalıyla uğraşabilirler mi?

Bir sanatı yeterli düzeyde yapabilmenin ön koşulu elbette o konuda ciddi bir sanat eğitimi almaktır. Sanatın sorunlarını bilen, belli bir sanatçı kimliğine kavuşmuş

kişiler elbette Ekslibris konusunda da çok başarılı eserler yaratabilirler. Bunun için kendi koşulları uygunsa, atölyesinde istediği baskı tekniklerinden birini kullanarak (gravür, ağaç baskı, linolyum baskı, serigraf, taş baskı, bilgisayar tasarımı, fotoğraf) çalışmalarını çoğaltabilir. Bu olanağa sahip olmayanlar da bu konuda çalışma fırsatı veren atölyelerden yararlanabilir. Biz de Üsküdar'daki IMOGA Grafik Sanat-

lar Müzesi bünyesindeki çalışma atölyelerinde zaman zaman workshoplar, kurslar düzenleyerek Ekslibris tutkunlarına fırsat vermekteyiz. Bu konuda amatör olarak ilgi duyup çalışmak isteyenleri de başvurmaları halinde yönlendirmekteyiz.

Ekslibris denince Türkiye'de akla ilk gelen isimlerden birisiniz. Bu konuma nasıl geldiniz, bu sanata ilginiz nasıl başladı?

1983 yılında Belçika'da Sint-Niklaas Ekslibris Müzesi'nin organize ettiği bir yarışmaya katılarak, gelen katalogdaki örnekleri göreyek Ekslibris sanatını tanıdım. Yarışmayı düzenleyen editör Luc Van den Briele'nin gönderdiği bir mektupla da ilk ayrıntıları öğrendim.

Aldığım sanat eğitimine uygun bir alan olması, resim ve grafik tasarım olarak özgür bir anlatım dili kullanmaya fırsat vermesi, benim için yeni ve farklı olması nedeniyle ilgi duydum ve son yirmi yıldır da kendimi bu sanata adadım. Özellikle 1992 yılında Sint-Niklaas Ekslibris Müzesi'ni ve koleksiyonundaki örnekleri inceledikten; diğer ülkelerin bu alanda ne kadar çok yol aldığı gördükten sonra bu sanatın ülkemizde de yaygınlaşması için çaba göstermeye karar verdim. Geldiğimiz noktadan da büyük mutluluk duyuyorum.

www.hasippektas.com
www.istanbulekslibris.org

EXLIBRIS İNCİ SAN

HIZIR'IN KAMÇISI, YOKARMEHLE'NİN SUFRASI...

Yazı ve Fotoğraf: AYŞE KİLİMCİ

'Seni düşünürken/ Bir erik ağacı tepeden tırnağa donanır/ Deliler gibi dönmeğe başlar/ Döndükçe yumak yumak çözülür/ Çekirdeği henüz süt bağlamış/ Masmavi bir erik kesilir ağızda/ Dokundukça yanar dudaklarım...'

Ne güzel şiiirdir bu, Eyüboğlu ustanın yazdığı.

Erik ağaçları
Hidrellezi hatırlatır bana.

Telli pullu donanır, herkesi yamacına çağırır, sunar ha sunar.

Hidrellezi başka neler hatırlatır?

Ateşler hatırlatır.

Bir İzmirli olarak cemreler düşünce, erik ağaçları tepeden tırnağa donanınca, aşk insanın ağızda masmavi bir erik kesilip dokundukça dudakları yakınca, Hidrellez zamanıdır.

Bir gün, ateşten atlanan tek gece değil, Hidrellez bütün zamanlardır bizim için. Eller ota düşer, gönül bahara, yürek sevdaya. Ateşler yanar hem mahalle aralarında hem kalplerde.

Niyetler tutulur, kimisi gül ağacına asılır, kimisi sulara salınır, hırstan hasetten kem düşünce ve gözden arınılır, yeniden doğuş zamanıdır bu.

İzmir'in ardından Antakya Samandağı'nda Hızır ile İlyas'ın buluştukları varsayılan taşın çevresine yolu düşen tüm araçların, motorlu motorsuz araçların üç tur dönmesine tanık olunca çok hoşuma gitmişti. Bu da bir çeşit kutsamaydı işte. Çılgınlığın, çocuklaşmanın soyadı mı, Hidrellez?

Ateş sahiden pir-ü pak eder mi insanı?

Şaman olduğumuz dönemlerin mührü müdür yoksa, hayatlarımızdaki?

Hızır Aleyhisselam'a neden Hızır acil makamı gibi davranır insanlar, çok yalnız olduklarından mı, tasalarını arzedecek makamlar onlara kulak asmadığından mı? Bu tükenmez çare Hızır, gülüyor mudur, günümüzdeki Süper loto yahut sayısal çıksın diyenlere, tahvili, bilmem ne tipi fonu tavan yapsın dileklerine?

Eskiden çocuksuz kadınlar el kadar plastik bebekleri kundaklar, gülün dibine yatırırdı.

Bir gün, ateşten atlanan tek gece değil, Hidrellez bütün zamanlardır bizim için. Eller ota düşer, gönül bahara, yürek sevdaya. Ateşler yanar hem mahalle aralarında hem kalplerde.

Kıra gezmekten iflahı kesilenler taştan yığma evcik yapardı. Bir gün birisinin taş ev yapmakla yetinmeyip, 'this is a home' yazdığını görünce ne gülmüştüm. Sanki Hızır değil, Mr.Brown'du gelen ve Türkçe niyetler nafileye düşünce, adamcağız İngilizceden medet ummuştum.

Oldu olacak, 'Mr. Hızır Aleyhisselam, I'm ölüyoruming. Please S.O.S.Mothers ağlıyoring. Medet, Yarab, Visa Kart falan yazılsın...

Bence gülüp de geçiyordur sabırlar, umarlar piri Hızır, hallerimize.

Zaten gülün dibinden arzuhal niye toplansın ki koskoca evliya? O güllerin ve insanların üstünden uçuuup da gidermiş. Bizimkiler sosyal yardım dilekçesi koymaktan usanmıyor, diller de güller de HızırPeygamber de müşteki, bir anlayabilsek...

Doğanın canlanması Ege'de hep törenlerle kutlanagelmiştir. Bahar, sevinçtir, yeniden doğuştur çünkü. Ege ve bütün Anadolu'da çoğu kere şenliktir. Hidrellez akşamı mahalle araları ateşe verilir.

Genç yaşlı çoluk çocuk, kadın kız ergen eğlenip çoşarlar. Olsun istedikleri bi dilek tutar, ateşin üstünden üç sefer atlarlar. Böyle ederlerse dileklerinin olacağına inanırlar. Bahar şenliklerinin Ege ve bütün Anadolu'daki adı Hidrellez şenlikleridir. Hızır İlyas adlarının beraberce söylenmesinden oluşur. Hızır ak sakallı kırmızı pabuçludur. Üstünde çiçeklerden dokunmuş bir cübbesi vardır. Toprağın ve bereketin koruyucusu, insanlardaki yaşama sevincinin tılsımlı adıdır. Dokunduğu güreler, bereket katılır. Dar-

da kalanların umarcısıdır. Kul daralmazsa Hızır yetişmez sözü buradandır. İlyas uzun boylu nur yüzlü, eli asalıdır. Keçi derisinde n uzun bir sırt baş giyinmiştir. Suların deryaların, hayvanların börtü bökünün koruyucusudur. Hayvanların bereketini, sütünü, dölünü çoğaltandır. Sultan Süleyman halkının sevdiği, uzun yaşayan bir bilgedir. Halkı onun sonsuz yaşamasını istemektedir. Ölümsüz olsun, dünya durdukça yaşasın ister. O da halkına hizmet için ölümsüz olmayı aklından

geçirir. Bu nasıl olacak? Ölüm-süzlük suyu abıhayat bulunup içilirse olacak. Halk Hızır ile İlyas'ı abıhayatı bulmak işinde görevlendirmiş. Bu iki kardeş uzak diyarlara gitmiş, yanlarına kavrulmuş buğday, kurumuş balık almışlar, yolluk diye.

Dağ tepe aşmışlar, denizlerden geçmişler. Bir pınar başında yorgunluk giderelim diye çıkılarını açıp yolluklarını çıkarmışlar. Ellerinden kuru balık kaysın mı, suya düşsün mü... Aaa, balık suda yüz-sün mü... Öteki kuru balıkları da suya bir bir salmışlar, pırr diye yüzüp gitmiş balıklar. Abıhayat suyunu bulduklarını anlamış, ellerindeki tüm kaplara, bu suyu doldurup, memlekete geri dönmüşler. Yolda harami inmiş yollarına, bu saldırıdan ölümsüzlük suyunu içerek hem haramiden kurtulmuşlar hem ölümsüz olmuşlar.

Abıhayatı içen iki kardeş, yılda bir kez altı Mayıs günü bir araya gelip, toprağın uyanışını, suların coşmasını, baharın güzelleşmesini, doğanın dipten doruğa yenilenmesini, hayvanların çoğalmasını sağlamışlar. Hidrellez tüm Ege ve Anadolu'da eli suya değerek, ayağı toprağa basarak, ateşin yalımından tütsülenerek, kıra, mesire yerine, parka bağa bahçeye gidilerek kutlanır olmuş. Çimenlere oturulur, çiğler ele yüze sürülür. Herkese açık sofralar, salıncıklar kurulur. Oyun oynanır, çalınıp söylenir. Neşe, coşku içinde doğayla kucaklaşılır, hayata şükür törenidir Hidrellez.

Kâğıda yazılan dilekler, sevdalar gül ağacına asıldığı gecenin sabahına toplanır, denize atılır. Evlerin kapısına çiçekler asılır, o gün yeşillik yenir, bir hafta bu böyle sürer. Şenliklerin güzelini kızlar yapar. Akşamüstü çömlek alırlar, buna Martaval çömleği denir. Kızlar niyet tuta tuta küpesini, yüzüğünü, öpücüğünü bu çömleğe koyarlar, üstüne gül yaprağı döşerler, azıcık su serpelerler parmak ucuyla, ister gülün çiğini ister zemzem damlasını. Sonra çömleğin ağzını kıyısı oya çekili al yazma ile bağlarlar. Boğazına da çömleğin zincir geçirip, ucuna kilit bağlarlar. Çömlek gelin başı gibi güllere çiçeklere boğulur, bir gül fidanı dibine konur. Hidrellezin sabahı bu çömlekte andacı olan kızlar yeni entariler giyinir, ister basma ister kendi dokuyup biçtiği, saçlarına güller sümbüller takınır, sevdalılar dokuz çangallı nergis donatır, çıkar gelirler. Tan atmadan Martaval çömleğini gül dibinden alır, türkü söyler, manii atar, eğlenirler. Çömlekte yüzüğü küpesi öpücüğü olan kızlar halka olup oturur, çömlek bu kızlar halkasının etrafında üç sefer dolaştırılır, kimin yanında durur ise o kızın başı üstünde çömleğin kilidi açılır. Başında kilit açılan kızın bir yıla varmadan kısmeti çıkacağına inanılır. Kilidi açılan çömlek ortaya konup ağzının bezi çözülür, küçük bir kızın başına oyalı yazma atılır, gözlerini yuman küçük kız, çömlektekileri

bir bir çıkartır. Hangi kızın eşyası çıkmış ise, göz yumuk atılan manii ona yorulur. Bu eşya ve niyet çekip manii söyleme işi, kızlar tükenesiye sürer. Bir eğlenceli baht çekme işidir ki, kızlar ancak onlarla söyler kalbindekini... 'İzmir'den gemi geldi/ Gemi yükü bal geldi/ Yarimi öpem dedim,/Dudağıma bal geldi' 'Yarimin hecesine/ Dudağına diline/ Bir ömrümü veririm/ Yarın bir gecesine...' 'Sininin kalayı var/ Güzeller alayı var/ Kasavet çekme gönül/ Sevdanın kolayı var.' Nasıl var ise?

Züğürt tesellisi midir? Yoksa dile gelen olagelir makamından mıdır?

Çul çapıt içine çıkılanan metal para, en küçük para birimi, gül dalına asılır, sabahın alınır, o artık Hızır ile sınıanmış, sırlanmıştır, bereket katsın diye para kesesine katılır. Evim olsun diyenler ev dizer taş ile, ekin içinde gezmenin bereket bolluk katacağına inanılır. Ağaca torba ile asılan hamur, maya kabarırsa, dileklerin tutulacağına inanılır. Ağaç kaşık havaya atılır, yüzü yukarı gelirse bolluk bereket, yüzü yere kapanık düşerse daraçlık olacak denir. Toplanan çiçekler kaynatılıp suyu içilir, ele yüze sürülür. Okka gülü yaprakları şişelenir, üstüne limon tuzu ve su katılır, güneşe bırakılır, şifalı şerbet olur. Çimen çiçek üstünde yuvarlanılır. Boşnaklar bunu, yatağa ısırgan serip, çıplanıp üstünde yuvarlanarak bedeni güçlendireceğine inanarak yaparlar.

Yedi karınca yuvası gezilir, ikişer üçer toprak kırıntısı toplanır, minicik bi keseye çıkılır, cümle kapısının üstüne asılır, berekettir

İsparta'da mahalle halkı öteki mahalleyi çağırır. Yıldızlar çıkasıya eğlenirler, yemek

ikram ederler birbirlerine. Yemeğe alkonan mahalleli sunulanları gırgıra alır, “šo mahalleye misafir gittik, pilavları lapa düşmüş idi, dolmaları yenilir yutulur cins değildi, baklaları kıllı idi”. Diyerek...

Haydi bu sözün altında kalmaktan korkup, her şakanın yarısı gerçek aman böyle duyulmasın diyerek, daha ağır yemekler hazırlar bu sefer suçlanan mahalle. Taa ki bişey de beğenmez mahallesi halkı mutlu oluncaya dek. Beğenmezler onların bu emeğini kiraz bayramında boşa çıkartmaz, onlar da kiraz şenliklerinde ağırlar ötekileri.

Hidrellez yemekleri üç aşağı beş yukarı aynı ancak yumurta haşlamak hepsinde ortak. Katı yumurtalar soyulur, tasadan dertten soyulacağı kurtulunacağına inanılır. Yumurtaya zaman bulamayan, yumurta bulamayanlar da patates haşlar, onu soyar. Kabuk soymak dertten tasadan da soyunmak anlamındadır!

Çimene para bağlarlar, sabahına o para bağlanan çimeni kırkar, un, bulgur, pekmez, yağ küplerinin üstüne sererler, bolluk bereket olsun diye. “Hidrellez kamçısını değirdi bu çimene, bereketi küptekine” diyerek.

Hidrellezden birkaç önce, su, un, tuz, hamur, maya katılmadan yoğrulur. Evde bekletilir, Hidrellez günü bu hamur açılır. Eğer mayasız maya tutmuş ise “Hızır geçmiş, kamçısını vurmuş, ondan kabarmış” denir. O maya kutsanarak, yani mayasız mayası gelen hamur küçük parçalar haline getirilip, kırmızı bezlere sarılıp, konu komşuya bereketlilik diye dağıtılır.

Koyunun sütünden yoğurt yapılmayıp, yenilmez, kuzu hiç çekilmez, sütü Hidrelleze kadar emzirilir. Sürüsü olanlar mayısın beşinde bakraçlarla süt sağıp peynir ederler. Sonra bütün halk ve hükümetin büyük adamları davet edilir bir su başında mutlak bu yoğurtlar açılır, yeni yoğurt denerek dua ile okuma ile pay edilir, okumasız yemeğe kaşık çalınmaz.

Bir de soğanlar, taze soğanlardan ikisi birbirine dua ile bağlanır, dilek dilenir, ertesi sabah “suvana” bakılır, cefa suvanı mı uzamış, safa suvanı mı uzamış diye. Kimin safası uzamış ise, o yılı safa içinde geçer, cefası boy atıyorsa işte, sizce malum...

Benim bu yıl gülüm yaralı. Zaten benim

mezhepten kimse yok.

Herkes kendi mezarının başına varıyor. Tahtacılar. Ama kimi komşular başkaldırıyor onlara tahtacı deniyor da bizimkilere neden Bektaşî deniyor, hepimiz Hacı Bektaş-ı Veli'nin torunları değil miyiz anam, diye soruyorlar. Bu şenliklerden öğrendiğim şudur ey ahalî, biz Türkler evvel Şaman imişiz hâlâ Şaman imişiz... İslam dinini bile Bektaşî üslubunca, yer yer Şaman mührü vurarak yaşayıp gitmekteyiz, keşke müdahalesiz, çekip düzeltmesiz, karışmasız bıraksalar bizi kendimizle baş başa... Hani meseldir, Türkmen sürüsünü güder imiş, ilk kez duymuş ezanı, hemen kapmış taşı, müezzine savuracak olmuş.' 'Dur hele çoban' diye ünlemiş müezzîn, 'bu duyduğuna ezan derler...' 'Sürüme zararı var mıdır?' diye sormuş çoban. 'Yoktur yoktur, meraklanma' deyince, çoban atmış elindeki taşı, yürümüş gitmiş, içi rahat...

İşte Tahtakuşlar köyünde herkes çıkını açıyor, yemeklerini çıkarıp seriyor, kahveler sürülüyor köze. İkram yapılıyor, on yirmi kez içmek yakışıyor, değilse saygısızlıktan sayılıyor. Elinizi kalbinize koyup, sonra dudağa, alna değirmek gerek, alırdım emme, mazuratım var mealinde... Yarımşar fincan koyuluyor zaten, bir an'ane bu.

Kızlar kadınlar şık şıkırdım yerel, pullu, rengârenk giysilere bürünmüşler.

Pek güzeller... Kızlar, delikanlılar, doksanlık nineler bile...

Doksanını geçmiş dişleri sürmüş, başında kırmızı yaz-

adıma bendedilen suvanlardan cefa suvanı uzamış bugün. Site komşularımın hoyratlığından mükerrem nasibini aldı, güzelim okka gülüm, üç şıvgını üç farklı zamanda kırıldı. Sargı beziyle bağladım, bekliyorum bu yoğun bakımdan çıkacağına hiç umudum yok. Şimdi Hızır gelecek ve öteki dileklerin yanında benim gülün yarası sunum farklılığı yarattığından kamçısını bizim gülün yaprağına, dalına, çimene vuracak. Zaten adından müsemma Hızır acil tedavisi yapacak, dileklerimi ciddiye alacak, iyisi mi hepimiz dilek arzuhallerinizi bizim sargılı gülün dalının dibine bırakın... Bir başka töre, Ayvalık'ta, şimdiki yat limanının ilerisinde deniz kıyısında bir kuyu var. Oraya bizimkiler toprak doldurmuş, kuyuyu iptal etmişler. Ama bu kuyu tedavülden kalkmadan önce Yunanlı da yapar imiş, sevilen kişi yahut tutulan dilek palmye yaprağına yazılır, kuyunun duvarına iliştilirmiş, tutarsa yapışır, tutmazsa düşermiş. Suya söylemek geleneği kültürümüzde öteden beri var. Denize yüzünü dönüp yahut çağlayan suya, ama zinhar figüran cılız su olmayacak. Hızır için, "Seyd-i Abdülselem" adlı eren için söylenen ve Tanrıya iletileceği umulan sıkı dilekler söylenir ve suya şöyle denir: yakana söyle, ama ele söyleme, rüzgâra bile söyleme bakarsın dal duyar, yaprağa söyler, yaprak kuşa söyler, herkes işitir.

Edremit Tahtakuşlar Köyünde güzel, özgün, farklı bir an'ane var, Hidrellezi ölmüşleriyle birlikte kutluyorlar. Bu yıl ben de katıldım bu şenliğe, şaşıp da kaldım, bayıldım...

Bu mezarlıkta yalnız onların kişileri yatıyor, başka din yahut

ması, yüzü güleç, diyor ki, "eh, gelen yıl artık ben burada olurum, orda görürsün beni". Allah etmiye nenem, dur hele, daha erken... Böyle gülmesini bilen, sevmesini bilen daha içecek suyu çoktur bu dünyada.

Hep zeytinyağlı güzelim yemekleri, çayları, kahveleri güzel, gülmeleri güzel, dostlukları öylesine. Mezarların üstüne gül yaprakları serpiyorlar, toprağın altındaki, bu gül yağmurundan mutlu oluyordur, inanıyorum. Mezarları da süslemişler, kokulu gülün yanı sıra rüzgâr gülleriyle, parlak süslerle, dizmişler ayak ucuna yemek kaplarını. Herkes atasının huzuruna varmış şerefe kalkıyor kahve fincanları, çay bardakları. Takımlar özenle getirilmiş, tek plastik bardak o da kola için. Çocuklar kümeleşmiş mezar taşları başında, gülüşüyorlar, oynuyorlar, görüyordur vallahi aşağıdaki...

Bazı taşların üstünde Şaman işareti var, kazınmış, boyanmış, gürlü güvenli duyuruyorlar aleme, biz Şamanız diye.

Evlerin kuytusuna un kapları bırakılır, Hıdrellezde, Hızır'ın gelip elini una basıp izini bırakacağına inanılarak. Coşkulu Hıdrellez kutlamaları nafle orucuyla taçlandırılır. Cem yapılır, cemevlerinde köyün yaşlısı genci oruç açar. Hızır İlyas'ın abıhayat yolculuğunda yanlarında götürdükleri kavruk buğday dağıtılır. Âşıklar Hızır İlyas atışları yapar.

Terkide heybesi dolu/Nere gitse yolu doğru/ Cümle erden pirden ulu/ Yetiş Hızır pirim yetiş...

Dünya daraçlık, tuhafılık bir yer oldu, yetiş.

Umanlar umsuruk, bulanlar bunsuruk oldu, yetiş.

Hıdrellez şenliklerinin kutlu tadı gitti, sabah akşam şıkır şıkır oynamalar geldi, yetiş. Azıcık nefes, azıcık umut, azıcık aş, kaygısız baş olsun insanlara.

Gül dibi çare değil, aş, iş, eş, aşk olsun çaremiz.

Hıdrellezi atlamayın, unutmayın ey ahali, ateşlerden atlayın, baharın yeni doğuşunun tadına varın. Olacaksa bir umut, emekten, sevmekten yana olsun dileği tutun...

Bu şenlikli köprü Anadolu'nun insanı, kültürü, sesi, rengi eli olduğunuz için bir daha mutlu olun.

Tahtakuşlar köyünde herkes çıkını açıyor, yemeklerini çıkarıp seriyor, kahveler sürülüyor köze. İkram yapılıyor, on yirmi kez içmek yakışıyor, değilse saygısızlıktan sayılıyor. Elinizi kalbinize koyup, sonra dudağa, alna değirmek gerek, alırdım emme, mazuratım var mealinde... Yarımşar fincan koyuluyor zaten, bir an'ane bu. Kızlar kadınlar şık şıkırdım yerel, pullu, rengârenk giysilere bürünmüşler. Pek güzeller... Kızlar, delikanlılar, doksanlık nineneler bile...

Yazı ve Fotoğraf: ŞULE GÖNÜLSÜZ

Bursa deyince akla ilk İskender kebab, şeftali, kestane-şekeri, İnegöl köfte, Kemalpaşa tatlısı, Mihaliç peyniri, ipek, havlu, dokumacılık, bıçakçılık, kılıç kalkan, otomotiv, Uludağ, Ulu Cami, Karagöz-Hacivat ve Çekirge kaplıcaları gelir. Bursa biraz da zaman demektir, zamanın yansımasıdır. Eşsiz güzellikteki dizelerin yaratıcısı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (1901-1962) şiirlerinde zaman imgesine sık rastlanır. "Ne içindeyim zamanın Ne de büsbütün dışında" der. Günlük koşuşturmada çoğu zaman herkes nerede, ne zaman yaşadığını unuttur. Zamanın hem içinde hem dışında kalır. Çoğu kez gününü yaşayamadığı gibi geçmişini de kaybeder. Şairin en meşhur şiirlerinden biri olan "Bursa'da Zaman" ise bu kenti tanıyan ve yaşayanlar için her daim Bursa'da zamanı ve eski zamanı anımsatır.

Bursa'da Zaman

Bursa'da bir eski cami avlusu
Küçük şadırvanda şakırdayan su
Orhan zamanından kalma bir duvar
Onunla bir yaşta ihtiyar çınar
Eliyor dört yana sakin bir günü
Bir rüyadan arta kalmanın hüznü
İçinde gülüyor bana derinden
Yüzlerce çeşmenin serinliğinden
Ovanın yeşili göğün mavisi
Ve mimarilerin en ilahisi...

Ahmet Hamdi Tanpınar

Bu şiirin yazıldığı döneme ve hatta öncesine ait zamanın hâlâ hissedilebilir olması hem şairin üstün sanatsal yeteneğiyle hem de Bursa kentinin büyüyle açıklanabilir. Şiirde geçen "ovanın yeşili" ve "eski bahçeler" artık kalmasa da Muradiye, türbeler, serviler, tüm sesler, tüm duygular bugün de hissedilebilir. Eski Bursa yaşamaya devam eder. Çivit mavi boyalı ahşap ev belki bir restoranta dönüşmüştür, hemen yanı başında bir internet cafe, karşısında da çok katlı bir apartman olabilir. Ama bir sokak ötesinde 600 yıllık bir cami çıkar karşınıza. Sokak çeşmelerinden su akar, biraz kabadır ama içilir. Cuma günleri öğle vakti Kapalı Çarşı'dan geçerseniz, kuyumcular hariç esnafın dükkânını kapatmadan sergisinin üzerine bir bez örtüp seccadesiyle camiye gittiğini görürsünüz. Açık çarşıdan Kayhan'a giderken sobacılar

Bursa'da (Eski) Zaman

İÖ. 74'te Bithynia'nın Roma'ya bağlanmasıyla başkent Prusa'dan Nikomedia'ya (İzmit) taşınır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinin ardından Bursa Bizans yönetiminde kalır. 11-14. yüzyıllar arasında dönem dönem Selçuklular'ın saldırılarına uğrar. Bununla birlikte Bizans yönetimi Orhan Bey'in Bursa'yı 1326'da fethine kadar sürer.

civarında camekânlı arabada satılan su muhallebisinin (bici bici) tadı aynı küçüklüğünüzdeki gibidir. Çekirge'deki kaplıcaların bir kısmı otel olmuştur ama hâlâ kimi umumi hamamlarda özellikle eski mahallelerde oturanlar gelin hamamı yapar, adak hamamında eşini dostunu ağırlar. Bayramlarda çoğu aile fırsat bu fırsat deyip Bursa dışına kaçmaz, yakınlarıyla bayramlaşır, büyüklerini ziyaret eder...

Komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin hâlâ yoğun biçimde yaşandığı Bursa'da doğum, düğün, sünnet ve ölüm adetleri de önemli ölçüde eski geleneklere göre devam ettirilir. Doğum için hayırlı olsuna gelen misafirlere loğusa şerbeti ikram edilir. Bebeğin dişi çıktığında diş buğdayı yapılır (buğday ve şekerle yapılan bir tür tatlı, içine ceviz başta olmak üzere çeşitli çerezler koyulur, başka yiyeceklerle birlikte doğum günü partisi gibi eş dost akraba birlikte kutlanır). Bebek ilk adım attığında adım çöreği pişirilir. Sünnet sırasında cantık (bir tür kıymalı pide) ve ayran dağıtılır. Sünnet ve gelin kınasında misafirlere cevizli lokum, çerez ve meyve suyu ikram edilir.

Kına gecesinden önce çoğu zaman gelin hamamı yapılır. Gelinin evlenmemiş kız arkadaşları başta olmak üzere, kadınlar hazırladıkları yiyeceklerle hamama

gider, orada hem yıkanır hem de müzik ve şarkı- larla eğlenirler. Düğüne yakın tüm aile, akrabalar ve gelinin arkadaşları çeyize yardımcı olurlar. Çeyiz asmada gelinin yeni evinde kullanacağı eşyalar yerleştirilir ve özellikle gelinin yaptığı el işleri sergilenir. Kına gecesini bitiminde gelinin arkadaş ve akrabaları güle oynaya damat evine tavuk almaya gider. Damat evinden alınan tavuklu pilavı gelin kız arkadaşlarıyla birlikte kız evinde yer, kızlar geç saatlere kadar eğlenceye devam eder. Düğünlerde çoğunlukla düğün çorbası, etli patates, pilav, helva ve mevsimine göre zeytinyağlılar yapılır. Düğünün ertesi günü yapılan paçada damatla gelin büyüklerin elini öper hep birlikte kahvaltı edilir. Bu törenlerden tavuk alma, paça ve gelin hamamı günümüzde nadir olarak yapılıyor. Öte yandan büyük kentlerde bir apartman dairesinde sadece 5-10 kişi arasında nostaljik olarak kına gecesini düzenlenirken Bursa'da çoğu aile neredeyse tüm özel günlerini geçmişteki gibi kalabalık ve layıkıyla kutlar. Bu gelenekler Bursa'da geçmiş ve mevcut zamanı yaşamının ayrılmaz parçalarıdır.

Kuşkusuz Türkiye'nin hemen her yerinde geçmiş bugün de yaşayan ve geleneği yaşatan yerler ve insanlar mevcuttur. Ama bu durum daha çok

muhafazakârlık, yokluk ve yoksunlukla açıklanabilir, kırsal kesimde geçmiş ve gelenek bir zorunlulukken, büyük kentlerde belli bir zenginlik ve eğitim sayesinde bunlara sahip çıkılır. Bursa her zaman önemli bir üretim ve ticaret merkezi olmuştur. Geçmiş yüzyıllarda zengin doğal kaynakları, coğrafi konumu ve verimli toprakları sayesinde tarım, ona bağlı sanayiler, ticaret hızla gelişmiştir. Elde edilen maddi zenginlik, her zaman insanları buraya çekmiş, yeni gelenlerle birlikte sürekli gelişen ama eskisini tamamen yitirmeyen bir kültürler mozağine dönüşmüştür.

Anadolu'nun kuzeybatısında, Marmara Denizi'nin güneydoğusunda ve Uludağ'ın kuzeybatı eteklerinde yer alan Bursa'nın İÖ. 4000'lerden beri yerleşim yeri olduğu bilinmektedir. Bol suya, verimli topraklara ve zengin bir bitki örtüsüne sahip olan bu bölgeye İÖ. 13. yüzyılda Bitinler ve Misler yerleşir. Bursa'nın bugünkü adının kaynağı kabul edilen, Bithynia Kralı I. Prusias İÖ. 2. yüzyılda burada yeni bir kent kurar ve krallığının başkenti yapar. Bu kent arkada Uludağ ile korunurken önde volkanik kayaların oluşturduğu doğal sur niteliğindeki alanda yer alır.

İÖ. 74'te Bithynia'nın Roma'ya bağlanmasıyla başkent Prusa'dan Nikomedia'ya (İzmit) taşınır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinin ardından Bursa Bizans yönetiminde kalır. 11-14. yüzyıllar arasında

dönem dönem Selçuklular'ın saldırılarına uğrar. Bununla birlikte Bizans yönetimi Orhan Bey'in Bursa'yı 1326'da fethine kadar sürer.

Bursa'da yeşilin hissedildiği, geniş bir alana yayılmış olan dinence ve eğlence yeri Kültürpark'taki Arkeoloji Müzesi'nde Arkaik, Helenistik, Roma ve Bizans dönemine ait eşya, obje ve eserler yer alır. Ama günümüzde kent dokusu içinde bu dönemlere ait izler kalmamıştır. Bursa'nın daha çok Orhan zamanıyla başlayan Osmanlılar döneminde kimliğine kavuştuğu söylenebilir. Bazı tarihçiler uçbeyliğinden devlete dönüşüm sürecinde Söğüt-Karacahisar ve Yenişehir'in de merkez görevi üstlendiğini belirtse de Osmanlıların ilk başkenti Bursa olarak kabul edilir. 1330'da İznik'in ele geçirilmesi ardından başkent buraya taşınır ama beş yıl sonra

Bursa yine yönetim merkezi olur. 1365'te Edirne'nin, 1453'te İstanbul'un başkent olmasından sonra Bursa önemli bir merkez olmaya devam eder.

14. yüzyılda Bursa, Çekirge'deki hamamlar ve imparatorluk sarayı dışında bugünkü Hisar semtinde surların içine sığınmış küçük bir kasaba görünümündedir. Orhan Bey kale içine bir cami ve imaret, daha sonra da bugünkü Kapalı Çarşı ve çevresindeki hanlar bölgesine Orhan Cami ve Orhan Hamamı'nı yaptırır. Orhan Bey'in oğlu I. Murat (Hüdavendigâr) döneminde (1360-1389) Çekirge; I. Bayezid (Yıldırım) döneminde (1389-1402) hanlar bölgesi ve Yıldırım Mahallesi; I. Mehmet (Çelebi) döneminde (1413-1421) Yeşil; II. Murat döneminde ise (1421-1451) Muradiye semtleri hızla gelişerek bugünkü Bursa kent merkezini oluşturdu.

Osman Bey'den II. Mehmet'e kadar olan tüm Osmanlı padişahlarının türbeleri Bursa'dadır. Osman Gazi ve

Orhan Gazi türbeleri Topthane semtindedir. Bursa'daki yeni Osmanlı mahallelerinde her padişahın döneminde bir külliye inşa edilmiştir: Hüdavendigâr Külliyesi, Yıldırım Külliyesi, Yeşil Külliyesi ve Muradiye Külliyesi. Orhan Bey'den sonraki padişahların türbeleri de bu külliyeler içinde yer alır. Bir cami ve çevresinde medrese, imaret, sebil, kitaplık ve hastaneden oluşan yapı bütünü olan bu külliyeler bugün de kullanılmaktadır. Ama bir kısmı farklı işleve sahiptir örneğin Muradiye Külliyesi'ndeki medrese günümüzde dispenser olarak hizmet vermektedir.

Çevresindeki kötü yapılaşma, kalabalık ve trafik yüzünden Bursa'daki çoğu tarihi yapı ve külliye gezerken bugünden fazla uzaklaşamazsınız. Oysa Muradiye Külliyesi içinde yer alan Muradiye Türbeleri'nde zaman daha yavaş akar. Trafik gürültüsünden uzak geniş bir bahçe içinde yer alan 12 türbede Bursa'da hüküm süren son Osmanlı Padişahı II. Murat (1404-1451) ve yakınlarına ait kabirler bulunmaktadır. Türbelerdeki sessizlik, sakinlik ve sadelik sizi geçmişe götürür. İçlerinde en süslü olanı II. Mehmet'in (Fatih) oğlu Cem Sultan'ın türbesidir. Duvarların alt kısmı yaldızlı firuze ve lacivert çinilerle, üst kısmı ise kalem işleri ile kaplıdır. Güzel bahçesinde dinlendikten sonra türbelerin hemen yakınındaki 17. Yüzyıl Osmanlı Evi Müzesi'ni de gezebilirsiniz.

Atatürk Caddesi üzerinde yer alan Ulu Cami 1396-1400 yılları arasında I. Bayezid tarafından yaptırılmıştır. Camide 20 kubbeyi taşıyan 12 ayak yer alır. Çok ayaklı cami biçiminin en klasik örneği sayılır. Caminin içinde on altıgen planlı ortasında bir fiskiyesi bulunan havuz biçiminde bir şadırvan vardır. Duvarlarındaki büyük boy hatlar caminin görkemini artırır. Bir zamanlar koza ticareti ve en değerli Bursa ipekli dokumaların merkezi olan Koza Hanı; Gökdere üzerinde yer alan, dünyanın

dört çarşılı köprüsünden biri olan, unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarını yaşatmaya çalışan küçük atölye ve dükkanların bulunduğu Irgandı Köprüsü; Yeşil semtindeki Yeşil Cami ve beşinci Osmanlı Padişahı I. Mehmet'in (Çelebi) kabrinin yer aldığı, eşsiz çinilerle bezeli Yeşil Türbe kentin önemli tarihi ve turistik yerleri arasındadır. Yeşil Külliyesi'nin medresesi günümüzde Türk-İslam Eserleri Müzesi'ne ev sahipliği yapar. Aynı Muradiye Türbeleri'nde olduğu gibi bu mekânda da kendinizi bugünden soyutlayıp tarihin soluğunu hissedebilirsiniz.

Ulu Cami'nin karşısından yokuş yukarı çıkıp Maksem, İvazpaşa, Molla Fenari ve Pınarbaşı gibi eski mahallelere giderseniz burada da sizi sürprizler bekler. Daracık sokaklardan Uludağ eteklerine çıktıkça karşınıza iki katlı evler arasında Somuncu Baba, Tezveren, Molla Fenari ve Aydede'nin ev veya türbelerine rastlarsınız. Önceki yüzyıllarda yaşamış, insanlara yardımları ve kerametleriyle tanınmış bu ulu kişilerin bugün de insanlara rehberlik ettiği söylenebilir. Bu mekânların bakımını üstlenen kişi veya aileler batıl inançlarla buralara bez bağlayıp, mum yakma veya Allah'a dua etmek yerine onlardan dilek ve istekte bulunmanın yanlış olduğunu gelenlere sözle veya duvarlara astıkları yazılarla anlatmaya çalışırlar. Bu kişilerin yaşadığı mekânları veya kabirlerini ziyaret eden insanlar bugün ve geçmiş arasında bir bağ kurar.

Molla Fenari Cami'nin avlusunda gezerken ürkek bir ilkokul öğrencisiyle karşılaşabilir, burası hakkında soracağınız ufak bir soruya karşılık büyükannesinden duyduğu hikâyeleri ve okuduğu kitaplardan öğrendiği bilgileri sizinle paylaşabilir. Burada yeni nesilden bile eski zamanı dinleyebilirsiniz. Umutlanırsınız...

Her zaman önemli bir ticaret merkezi olan Bursa'da çoğu 14. ve 15. yüzyıllarda yapılmış çok sayıda han bulunmaktadır. Çukur Han, Emir Hanı, Fidan Hanı, Geyve Hanı, İpek Hanı, Koza Hanı, Pirinç Hanı ve Tuz Pazarı Hanı bugün de işlevini yitirmemiş önemli ticaret merkezleridir. Birçok han ve bedestenin birleşmesiyle, aralardaki yolların üzerinin kapanmasıyla oluşan Kapalı Çarşı'da (Uzun Çarşı) cep telefonu, döviz büroları gibi teknolojik ürünler ve yeni iş kollarına ait dükkanlar olsa da çoğu yüzyıllardır Bursa'nın

İhtiyaçlarını karşılayan, geçmişin izlerini taşıyan özellikleri de bünyesinde barındırır. Aralarında açık göz olanları da vardır ama esnaflığın sadece para kazanmak değil iyi hizmet vermek olduğunu bilen, erdemli ve ahlaklı esnafın sayısı burada az değildir. Kapalı Çarşı esnafı her yıl kimsesiz ve yoksul çocuklara sünnet düğünü yapar, Orhan Cami yakınındaki pastacı ertesi güne bayat ürün satmamak için pastalarını akşam saat 6'dan sonra bedava dağıtır.

Bursa bir göçmen kentidir. Ekonomik faktörler, savaşlar ve nüfus değişimleri (mübadeler) tamamen homojen nüfuslu ve sanayileşme için yüksek potansiyel taşıyan, gelişen ve çevreleşen bir kentsel merkeze dönüşmüştür. Cumhuriyet öncesi ve sonrasında başta Balkanlar'dan olmak üzere çok sayıda göçmen Bursa'ya yerleşmiştir. Batıdan ve doğudan yeni gelenler, civar köy ve yerleşim yerlerinin kent merkezine dahil edilmesi ve artan nüfus yüzünden yeni yerleşim yerlerinin oluşturulmasıyla Bursa kenti hızla büyümüştür.

"Cumhuriyet devri, Bursa için çok şey yaptı. Övülmeye layık teşebbüslerin birçoğu Bursa'dadır. Fakat tarihin ve bugünün ihtiyaçlarının yanı sıra, hemen hemen onlarla denkleşen ovanın güzelliğine ve temayülüne nedense layık olduğu ehemmiyeti veremedi. Halbuki Bursa biraz da bu ovanın güzelliğidir. Onun sayesinde saatler Bursa'da bir renk cümbüşü olur. Şehir Evliya

Çelebi'nin kendisine verdiği 'ruhaniyetli' sıfatını onun içimize yerleştirdiği sükûnetle kazanır. Yazık ki yeni tesislerin çoğu için, belki de kolaylığı yüzünden, ovayı seçtik, başıboş yerleşmeler, acele iskânlar, küçük teşebbüsler hep ovaya doğru genişledi, aktı."*

Tanpınar'ın her şeye karşın bir ova görüyordu ama bugün Yeşil Türbe yakınındaki Yeşil Çay Bahçesinden veya Tophane'den bakıldığında artık Bursa ovasının ova özelliğini tamamen yitirdiği söylenebilir. Sebze ve meyve bahçeleri, dutluklar, bağlar 1960'lardan itibaren gelişen sanayileşme ve kentleşme yüzünden hızla azalmıştır. Bursa ovasındaki tarım alanlarının çoğu yanlış politikalar yüzünden

yok edilmesine karşın Bursa ilinde devam eden ve daha fazla destek bekleyen bir tarımsal ekonomi ve bununla işbirliği içinde olan çeşitli sanayiler vardır. Su kaynaklarının ve tarımsal üretimin hızla yok olduğu, kendi kendine yeten değil, başkasına bağımlılığın dayatıldığı bir dünyada mevcut kaynak ve değerlerin korunması ve geliştirilmesi için herkese büyük görevler düşüyor. Bursa pek çok büyük kente göre kültürünü ve tarihini yaşatıyor. Bu değerlerle beslenerek sosyal ve ekonomik anlamda da üzerine düşenleri yerine getirmelidir.

* Ahmet Hamdi Tanpınar, Yaşadığım Gibi, Türkiye Kültür Enstitüsü Yay., İstanbul, 1970, s. 201

Büyük kentlerde bir apartman dairesinde sadece 5-10 kişi arasında nostaljik olarak kına gecesi düzenlenirken Bursa'da çoğu aile neredeyse tüm özel günlerini geçmişteki gibi kalabalık ve layıkıyla kutlar. Bu gelenekler Bursa'da geçmiş ve mevcut zamanı yaşamının ayrılmaz parçalarıdır.

YÜZYILLARDIR FOKURDAYAN NARGİLE

Yazı: NECATİ GÜNGÖR

Mükeyyifat ehli Osmanlı erkeğinin simgelerinden biri de, hiç kuşkusuz nargiledir. Nargile, Osmanlı erkeğinin yaşam biçimine ve çevre dekoruna yakıştığı kadar, belki de yeryüzünde hiçbir erkeğin dünyasına yakışmaz. (Eskiler boşuna mı söylemiş, güzele ne yakışmaz ki, diye.)

Gerçi anayurdu Hindistan'dır nargilenin. "Narcil" sözcüğü, hindistancevizi anlamına gelir. İlk nargile, hindistancevizinin yuvarlak olan kabuk bölümü kullanılarak yapılmıştır. Hindistan'da icat edilmiş, oradan Acemistan'a, Arabistan'a yayılmış... Araplar "c" harfini "g" sesiyle karşıladıkları için, ona, "nargile" demişler.

Türkler Müslüman olduktan sonra, Arabın yalnızca dinini değil, bütün bir kültürünü de benimsedikleri için, nargileyi almazlık edemezlerdi! Aldı ve zamanla onu kendi yaşam biçiminin bir ögesi durumuna soktu Türk erkeği. Yalnızca erkekler mi içmiş bunu Osmanlıda? Elbette hayır... Minyatürlerden duvar halılarına, tablolar-

dan fotoğraflara kadar birçok yerde, saraylarda ve konaklarda yaşayan hatunları, ellerinde marpuç, yanı başlarında nargile motifiyle görürsünüz. Başta Osmanlı payitahtında, giderek bu uygarlığın hüküm sürdüğü coğrafyalarda nargile yapımı bir sanata dönüşmüştür denilirse yalan olmaz. El âlemin ceviz kabuğundan yaptığı nargileyi Osmanlı, porselen ve kristale dönüştürmüştü; bunu da gümüşle, telkâriyle, altın varakla, yaldızla, mineyle süslemiştir. Marpuçunu kehribardan yapmıştır! Tömbekinin kokusuna amber, misk ve gülyağı katmıştır, el hak!

Türkiye'de on dokuzuncu yüzyıl sonundaki el sanatlarını araştıran Fransız ressam ve mozaikçi Pretextat Lecomte, Türk yapımı nargilenin, İran nargilesinden çok daha değerli ve albenili olduğunu kaydeder. (Arts et Metiers en Orient, çeviren: Ayda Düz.) Viyana'da yapılanlarınsa beş para etmeyeceğini belirtir. O dönemin Tophane kahvelerinde, Avrupalı gezginlerin kalabalık gruplar halinde nargile içtiklerini bizzat gözlemlemiştir Lecomte. Buna karşın on dokuzuncu yüzyıl, İstanbul'da nargilenin gerilediği bir dönemdir.

Bunun için daha eski dönemlere uzanmak gerekir...

İstanbul çelebisinin, saray erkânının, konak

sahibinin şahsına layık zarif nargile gövdelerinin yapım yerleriyse Beykoz ile Yıldız Çini Fabrikası'ydı. Ancak bütün parçaları aynı fabrikada, aynı imalathanede yapılmıyordu: Gövdesini ayrı, marpuçunu ayrı, lülesini de ayrı eller yaratıyordu.. Başka söyleyişle, imalatçı esnaf bu konuda işbölümüne gitmişti. Bir nargilenin yapımından birçok kişi ekmek yiyordu. Tömbekiyi de tütüncü esnaf satıyordu.

Bir iddiaya göre, İstanbul'a nargile ilk kez IV. Murat zamanında getirilmişti. Yani, on altıncı yüzyılın ilk yarısında. IV. Murat'ın amansız bir tütün, afyon, şarap düşmanı olduğu göz önüne alınırsa, bu iddiaya kuşkuyla bakılabilir. Ancak şöyle de düşünebiliriz: İstanbul'da kullanımı yaygınlaşan içki, afyon ve tütün yüzünden Padişah onca can yakan, kelle uçuran yasakları koymak durumunda kaldı. Bunların içinde belki nargile de vardı.

Gün kavuşup da işinden evine dönen İstanbul çelebisi (çelebi: efendi) soyunup dökünüp, uzun atlas entarisini sırtına, ipekli takkesini başına geçirdikten ve dahi hemen önüne kurulan "mugaddi ve mülezzez" akşam sofrasında taam eyledikten sonra, emir buyurmasına bile gerek kalmadan, bermutat nargilesi yakılmaya hazır durumda getirilip marpuçu eline veriliyordu.

O devirlerde nargile içenler için önemli dört öge vardı: Meşe, maşa, köşe ve Ayşe! Meşe odununun közü uzun ömürlü olduğu için tömbekiyi yakmakta tercih edilen bir ögeydi.

Maşa ise malum: Közü mangaldan alıp tütünün üstüne koymak için...

E, nargileyi içecek kişi, selamlığın orta yerinde oturacak hali yok ya; ona da salonun baş köşesi yakışırdı hiç kuşkusuz.

Bir iddiaya göre, İstanbul'a nargile ilk kez IV. Murat zamanında getirilmişti. Yani, on altıncı yüzyılın ilk yarısında. IV. Murat'ın amansız bir tütün, afyon, şarap düşmanı olduğu göz önüne alınırsa, bu iddiaya kuşkuyla bakılabilir. Ancak şöyle de düşünülebilir: İstanbul'da kullanımı yaygınlaşan içki, afyon ve tütün yüzünden Padişah onca can yakan, kelle uçuran yasakları koymak durumunda kaldı. Bunların içinde belki nargile de vardı.

Ayşe'ye gelince... Bir erkeğin keyfini taçlandırarak en önemli özne idi elbet! Gü-

vercin kanadı misal narin elleriyle efendisinin nargilesini ondan daha güzel kim hazırlayabilirdi? Bir de kahvehane köşelerinde nargile tütüren tiryakiler vardı. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul adlı kitabında, II. Mahmut dönemindeki bu nargile tiryakilerinin alışkanlıklarını biraz küçümseyerek, biraz ikrah (tikinti) ile anlatır:

"Tiryakilerin kahvehaneleri de ayrı idi. Bunlar, boyları büyüklüğündeki bastonları ellerinde olarak gezen iki büklüm bir takım ihtiyarlardı. Bu adamlar hareketsizliğe mahkûm ve müzmin bronşite tutulmuş olduklarından, kullandıkları çubukların lülesinden bulut tabakası teşkil eder; kulakları tırmalayan nargile fokurtusu, öksürük ve göğüs hırıltısının ardı arkası kesilmezdi. Tiryaki kahvelerinde yoğurt çanağına yakın büyüklükte kahve fincanları ocağın etrafında dizilir, çubuklar, nargileler köşeleri doldururdu. Kahvelerin hepsinde; 'Gönül ne kahve ister ne kahvehane / Gönül ahbab ister kahve bahane.' Yahut, 'Ehli keyfin kahvesini kim tazeler? Taze elden, taze pişmiş taze kahve tazeler...' gibi yazılı levhalar vardı.

Tiryaki meşrep kimseler, kahve, tütün ve tömbeki ve enfiyeyi hafif keyif verici maddelerden sayarlardı. Tömbekimüptelası olan meraklılardan bazıları kah-

vecilerin hazırladığı nargileyi hemen içivermezlerdi. Kollarını dirseklerine kadar sıvar, nargilenin sürahisini, lülesini, marpuçunu bizzat ovarak temizler, sürahisine suyu kendi koyar, lüleyi kendi doldurur, kendi ateşler, hatta bazıları marpuç başlığını ağızlarına değdirmemek için bir kâğıt parçasını zıvana gibi başlığın deliğine sokarak içerlerdi.”

Bazı tiryakilerin de, mevsimine göre nargile şişesine kiraz, vişne, frenküzümü koyarak, fokurdayan suyun görüntüsünü şenlendirdikleri bilinmektedir.

Nargile tiryakilerinin en istemedikleri şeyse, tömbekinin ateşinden sigara yakılmasıydı. Onlara göre yakılan sigarayla, tömbekinin tadı bozulmakta idi! Böylesi durumlarda hemen nargile değiştirilir, tömbeki tazelenirdi.

Tabii nargile içmek bir alışkanlık, bir ustalık işiydi. Acemiler alışık olmadıklarından, daha ilk nefeste öksürmekten sarsılır, içtiklerine içeceklerine pişman olurlar... Ustalaşmış kişilerce tefe konulmaktan da kendilerini kurtaramazlardı. “Bari üfleyiver de, sen de kurtul, o da kurtulsun elinden!”

Üfleyince marpuçtan, şişeden su fışkırır, lüledeki ateş sönerdi.

Nargileyle içilen tömbeki, özel bir tütündür. Daha doğrusu yabani tütün. Yaprakları geniş ve damarsız, kalın dokulu bir tür. Kuruyan yapraklarda, açık sarı bir zemin üstünde kahverengi lekeler bulunur. Buna kaplan postu deseni denilir. Bu tütün en çok İran’da yetişir. Türkiye’de de Alanya, Hatay, Malatya, Antep ve Silvan yörelerinde yetişir... Nargilede kullanmak için ıslatılıp sarı suyu sıkılarak çıkartılır. Bu işlemden sonra nargileye konulur. Su içinden geçirilen dumanı, bir miktar nikotini suda bıraksa da yine yüksek nikotinli, dolayısıyla içimi serttir.

İstanbul’da vaktiyle ortaya çıkan bıçkın yeniçeri kahvelerinden, alim, münevver ve edebiyatçıların devam ettiği kahvelere kadar hemen her yerde nargileye rastlamak mümkündü. Biraz da külhani bir yaşam süren yeniçeriler bir semtte kendilerine

mahsus bir kahvehane açtıklarında, o semtin varlıklı kişilerine salma salar, her konaktan kahve takımı ya da nargile isterlerdi “hediyeye” adı altında. Arsız yeniçeri takımıyla takışmayı göze alamayan zengin konak sahipleriye bu sözde hediyeleri kahvehaneye göndermekte geç kalmak istemezlerdi.

Osmanlı erkeğinin tiryakisi olduğu bu keyif ögesi, Batılıların en fazla ilgisini çeken nesnelere biri olagelmıştır. Başına fes geçirip, eline marpuç alıp resim çektiren gezgin sayısı az değildir. Nitekim Türk dostu olmakla ünlenen Fransız yazarı Piyer Loti de İstanbul’daki günlerinde, böyle bir resim çektirmekten kendini alamamıştır.

Günümüz İstanbul’unda nargile tiryakilerinin devam ettikleri kimi mekânlara, Beyazıt, Çemberlitaş, Kapalıçarşı, Nuruosmaniye, Sultanahmet çevrelerinde rastlamak güç değil. Bunlardan Beyazıt Süpürgeciler Çarşısı’nda bulunan nargile kahvesiyle, Çemberlitaş’taki Çorlulu Ali Paşa Hanı’ndaki nargile kahvesi, tiryakilerin pek rağbet ettiği yerlerdi. Bu konuda tiryakilere öze-

nen İstanbul Üniversitesi öğrencileri de bu kahvelerde zaman geçirmeye pek meraklı olurlardı. Eski Galata Köprüsü’nün altındaki salaş Erzurum Çayevi’nde akşam güneşine karşı oturup nargile fukurdamak yine tiryaki takımının ya da onlara özenen gençlerin ilgi alanına giren bir durumdu.

Bugün Türkçede yaygın olarak kullanılan bir deyim vardır hani: gırgır geçmek... Eskiden, nargile içmesini bilmeyen kimseler için, “o nargile içmiyor, gırgır geçiyor” derlermiş. Nargile şişesindeki suyun sesini kastederek...

Nikotinin insan bedenine verdiği zararların çok iyi bilindiği günümüzde, meyve aromalı tömbekilerin içildiği ve genellikle gençlerin devam ettiği nargile kahvelerinin Tophane’de bulunması nasıl bir rastlantıdır bilinmez. Genç kuşaktan kızıl erkekli çocukların buralarda nargile içmeye özenmeleri, o taze ciğerlerini nikotitle doldurmaları, doğrusu, kaygı verici bir görüntü oluşturuyor.

Nargile yazısı yayımlanma aşamasındayken, Radikal Gazetesinde The Guardian kaynaklı bir haber çıktı. Haber, İstanbul’a gelen muhabir Barbara Nadel’in bir çağrısını içeriyor. Kapalıçarşı esnaflarıyla tanışan ve burada nargile içme keyfini yaşayan Barbara Nadel, Türk hükümetine bir çağrıda bulunuyor: “Türklerin dört yüzyıllık bir geleneği son buluyor. Kapalı yerlerde sigara içilmesi yasağı kapsamında nargilenin yasaklanması çok üzücü. Nargile yasağı kapsamında çıkarılsın.” Özetle böyle diyen The Guardian muhabiri, bizlerin seyirci kaldığı bir yok oluş karşısında isyan etmekten kendini alamıyor.

ÇÖP MADAMIN ATÖLYESİ

Yazı ve Fotoğraf: AYŞE KİLİMCİ

Madam dedikleri Tara Hopkins Amerikan yenge. Ayvalık'ta, ev kadınları onun öncülüğünde, atıklardan çanta yapıyor, harıl harıl. Cips, gofref, hazır yiyecekler ambalajı ve teliz çuvaları çanta yapmakta kullanarak, geri dönü-

şüm sağlıyorlar, bunu yaparken de para kazanıyorlar. Sabancı Üniversitesinin "toplumsal duyarlık projeler örgütçüsü" Tara Hopkins atık ve çöp malzemelerden yapılan çantaların ülkenin bilinen markalarından, Beymen ve Ece Sükan tarafından baş tacı edilmesin-

den mutlu, elbet kadınlar da. Mağazaların başköşesini süslüyor bizim Ayvalıklı çantalar, zevkli kadınların eşlikçisi. Bu da bizimkilerin işine yarıyor, hoşlarına gidiyor. Bizim buralı-lara benzemiş giderek bayan Hopkins, yani Tara'anım. Yirmi yıldır ülkemizde yaşıyor. Önceden kahveymiş, atölye. Civarda da koruk suyu satan eski kahve var, onun türlüünün satıldığı zahireciler, peynirciler var zaten.

Çöp madamın el ürünü yapım yeri kadın girişimine de çevreye de hizmet veriyor, rehabilitasyon yerine de geçiyor, söyleşiliyor, yeni kişilerle tanışılıyor, ev tutsaklığından kurtuluyor gelenler. Kadınların boş zamanları değerlendirirken, sokaklar çöpten kurtuluyor dense de, ben gördüm, bobinler halinde tertemiz geliyor ambalaj kâğıdı. Renkler solmamış, parlaklık gitmemiş, hiç kirlenmemiş, doğrusu da belki bu. Teliz torbalardan üretilen çantalar çok hoş, gerçekten zeytin yahut talaş doldurulan çuvallar bunlar elbet tertemiz, yırtıksız. Üstüne kondurulmuş bir zeytin dalı, açmış unutmama beni çiçeği, yelkenleri fora bir kayık, gaga gagaya vermiş kuşlarıyla, dışarıyı içeride sanki...

Projeyi Türkiye'nin tamamına yaygınlaştırmayı düşünüyor madam.

Kidonya Pansiyon sahibesi, çocukların değişimiyle "pansiyoncu profesör teyze" Ozanay Hanım da buralı, gerçi şimdi Kidonya'yı kapadı ama kendisi doğu Anadolu ve tüm ülkede Şahmaran baskı ve boyama işi ile, bir dönem Coca Cola'nın o bildik küçük cam şişelerinin ülkemizin oyalarıyla dokunması projesine öncülük ettiydi. Bu Ayvalık'a gelenlere bir haller oluyor. İyi ki de öyle oluyor.

Hopkins, şunları söyledi: "O kadar çok şeyi çöpü atıyoruz ki... Sanki başkaları suçlu imiş gibi küresel ısınmadan bahsediliyor. Başkaları değil bu konuda biz suçluyuz. Bunu değiştirmek için uğraşacağız. Türkiye'de özellikle kadınlar

Arabacılar Sokağından Mavi Fırına giden yoldan sağa sapınca, çiçekli bahçe duvarlarının bitiminde, tam karşınıza çıkıyor çöp yengenin işliği. Önü sarmaşıkla kaplı. Bu arabacılar sokağı, paket taşı, çeşmeli bir sokak, demirciler fırıncılar falan var, hatta birinde belediyenin şenliğinde konser verilmişti orada. Konu komşu toplanıp gelmiş, ancak yaylılar Mozart'tan giriş yapınca, çekirdek çitlemeyi kesmiş, ayıp olur diye kalkıp gidememiş, oturakalmıştı garipler.

Burayı türlü atıktan türlü hüner döktüren bir mekân yapıp, işsiz kadınlara olanak yarattı Tara Hanım.

Kadınlar elden yana dilden yana pek hünerliler. Üstlerindeki örgüler, dikişler, nakışlardan belli bu. Ben ilk uğradığımda, on beş yaşındaki kızla yetmiş yaşındaki nine yan yana kâğıt katlıyordu. Kimi çocuklu kadınların çocukları kapıda kaydırak oynuyor, annelerinin eteği dibinde sus pus oturuyordu. Çalışan sayısı kırk elli arası değişirken, eve iş alanlar da var.

atıklardan çanta, Amerikan servisi, küçük cüzdanlar yapıyoruz” dedi. Atölye çalışanları çöpe atılan cips, hazır çorba paketleri, un ve kömür torbalarından çanta yaparak boş zamanlarını değerlendirdiklerini kaydederek, “bu konuda daha önce hiçbir bilgileri olmadığını, atölyeye geldikten sonra öğrendiklerini söylüyorlar. Doğaya atılan bu atık maddelerin çöpte kaybolup gideceğine yeniden dönüşüm değerlendirildiğini söylüyorlar. Madamın çöp atölyesinde büyük bir çanta dört günde yapılıyor, iyi paraya da satılıyor. Çantaları, çöplerden toplayarak değerlendirdikleri malzemelerle yaptıklarını söyleyen çalışan kadınlar bunun hoş, zevkli bir çalışma olduğunu, burada boş zamanlarını değerlendirerek hem parasal kazanç sağladıklarını hem arkadaşlık kurdukları diğer kişilerden pek çok şey öğrendiklerini belirtiyorlar. Moral bulduklarını söyledikleri bu çalışma için, “insanların çöpe attıklarından bir şey ürettiğimiz zaman çok mutlu oluyoruz. Tamamlandıktan sonra ortaya çıkan ürünleri görünce

için pek imkân yok. Türkiye’de kadınların yüzde 25’inden azı çalışıyor. Hanımlara fırsat verilmeyince yapacakları pek bir şey yok. Ben onlara bu fırsatı vermek istedim. Sadece para kazanmak değil kendini geliştirmesi, iyi hissetmesi, öz güveninin artması için bir mekân oluşturdum. Bu mekânı oluşturmak için erkeklere ait bir kahvehaneyi bulmak benim hayalimdi; bunu burada gerçekleştirdim. Kapasitemiz şu anda bu kadar. Mümkün olursa tüm Türkiye geneline yaymak isterim bunu.”

Hopkins, şu anda İstanbul ve Diyarbakır’da da küçük birer atölye bulunduğunu, ancak en verimli atölyenin Ayvalık’ta olduğunu ifade etti. Bu nedenle zamanının büyük bir kısmını Ayvalık’ta geçirdiğini anlatan Hopkins, “Bu projeyi geliştirebilmek için desteğe ihtiyacımız var. Bu bir kalkınma projesi, kalkınma projesine sıfırdan başlamak olmuyor destek lazım. Şimdilik çuval, cips paketlerini değerlendiriyoruz. Yakında metal çalışmamız olacak” dedi.

Ev Kadınlarının Mutluluğu Atölyede atık malzemelerden çanta yapan Filiz Gökşin, hem boş zamanlarını değerlendirdiklerini hem de harçlıklarını çıkardıklarını belirterek, şunları söyledi: “Çantaları yaparken ham madde olarak atık malzemeleri kullanıyoruz. Örneğin sokaktan topladığımız cips paketlerini, naylon çuvaları değerlendiriyoruz, şu anda bu

(bunları biz mi yaptık diye?) çok hoşumuza gidiyor. İnsanların sokaklarda 'çöp' diye üzerlerine basıp geçtikleri şeyleri biz toplayıp bir ürüne dönüştürüyoruz. Doğayı kirleten atıkları yeniden kullanılabilir hale getirmek çok güzel bir duygu. Biz bu çalışmadan çok memnu-

gördüm, yer tezgâhında mal satan antikacı-mızda, Amerikalı bir başka madama ile taburelere oturmuş, delik işi ve kilim ayırıyorlardı. Günlerden 23 Nisan'dı, "Hayrola?" dedim, "İzindeyiz, bugün tatil, çocuk bayramımız"

nuz. Hem stres atıyoruz hem de mutfak masrafımızı çıkartarak en azından aile bütçemize katkıda bulunuyoruz. Kurduğumuz dostluklar da cabası" diyorlar. Bazıları bilgili, daha hünerli, elleri işe yatkın. Kimisinin çenesi güçlü, kimisi güleç, kimisi suskun. Gençler çoğunlukta, ben o yetmişlik teyzeye bayıldım. Başörtüsü başında, koca camlı gözlüklerini takmış, ciddiyle eğilmiş kâğıtların üstüne hababam debabam katlıyordu. Benim de yapasım geldi, her ne kadar alet işler el övünür dense de, burada fikir üretiyor, kadınlar akıl akıla gönül gönüle model çıkartıp, hüner yeşertiyor, ele gene övünmesi kalıyor.

Ben bu Taraa'nımı Perşembe Pazarında da gördüm, yer tezgâhında mal satan antikacı-mızda, Amerikalı bir başka madama ile taburelere oturmuş, delik işi ve kilim ayırıyorlardı. Günlerden 23 Nisan'dı, "Hayrola?" dedim, "İzindeyiz, bugün tatil, çocuk bayramımız" dedi güler. Evini de buraya getirmiş artık. Atölyesine yakın bir eski sokakta aldığı eski Rum evinde oturuyor. Kendiyle dalgasını geçmeden edemiyor, "Amerikalıyız ya, kapatıyoruz sizin eski evleri" dese de, bizden biri olup çıkmış, öncülük ve ciddi eğitimlik edip bir işi başlamış bitirmiş, darısı yeni başlamalara ve üretip bitirmelere, pazarlamalara bizim Taraa'nım... Kadınlar, size de hoş gelişler ola, kolay gele, güzel gele işliğiniz.

Moral bulduklarını söyledikleri bu çalışma için, "insanların çöpe attıklarından bir şey ürettiğimiz zaman çok mutlu oluyoruz. Tamamlandıktan sonra ortaya çıkan ürünleri görünce (bunları biz mi yaptık diye?) çok hoşumuza gidiyor. İnsanların sokaklarda 'çöp' diye üzerlerine basıp geçtikleri şeyleri biz toplayıp bir ürüne dönüştürüyoruz. Doğayı kirleten atıkları yeniden kullanılabilir hale getirmek çok güzel bir duygu. Biz bu çalışmadan çok memnunuz. Hem stres atıyoruz hem de mutfak masrafımızı çıkartarak en azından aile bütçemize katkıda bulunuyoruz. Kurduğumuz dostluklar da cabası" diyorlar.

HEMŞERİM AZİZ PALUS'UN KENTİ TARSUS'U GEZERKEN

Yazı :AYŞE YETMEN

Tarih öncesi gelişimi neolitik döneme kadar uzanan Tarsus'un her yanında tarihi kalıntıya rastlamak mümkün. Anadolu'nun en eski kentlerinden biri olarak tanınan Tarsus, antikçağda Nehir Tanrısı'nın oğlu anlamına gelen Kydnos, Araplar döneminde ise soğuk su anlamına gelen Berdan Çayı'nın kıyısına kurulmuştur. Gözlükule Höyüğü'nde yapılan kazılar sonucu değişik medeniyetlere ait otuz üç katmana rastlanmış, neolitik ve kalkolitik dönemlere ilişkin buluntular elde edilmiştir. Kentin ilk yerli halkının ise Luviler olduğu sanılmaktadır. Kent daha sonra Huri, Hitit, Pers ve Asur egemenliklerine girmiştir. Tarsus, İÖ. 630-547 yılları arasında Kizzuvatna Krallığı'nın bağımsız başkenti olur. Ardından Perslerin egemenliğine girer. Roma İmparatorluğu döneminde Kilikya eyaletinin başkenti olan Tarsus, antikçağda kendi sikkesini basma (darp etme) yetkisine sahip az sayıdaki ayrıcalıklı kentlerden birisidir. Yine antikçağda adından sıkça bahsedilen okullarda Athenedoros, Khrisippos, Aratos, Herodotos, Areios, gibi pek çok düşünür

yetştirmiştir. Neredeyse ismi kentin adıyla özdeşleşen Hıristiyanlığın kurucusu Aziz Paulus (St.Paul) İS. 5 yılında Tarsus'ta doğmuştur.

Çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiş Tarsus'un adı ve kuruluşu üzerine, Yunan mitolojisinde ve pek çok eski kaynakta çeşitli bilgilere rastlanmaktadır.

Tarsus kentinde yapılacak kısa bir gezintiye dağ tarafındaki Eshab-ı Kehf (yedi

uyurlar) mağarasından başlayım: ESHAB-I KEHF Eshab-ı Kehf Mağarası Kuran-ı Kerim'in Kehf Suresinde anlatıldığına göre, o yıllarda Allah'a inandıkları için hüküm süren putperestlerin zulmünden kaçan yedi arkadaş bu mağaraya sığınmışlar ve yanlarındaki Kitmir adlı köpekle 309 yıl burada uyumuşlardır. Yüzyıllar boyunca uyuyan bu yedi arkadaş, uyandıktan sonra, karınlarını doyurmak için indikleri Tarsus şehrinde yılların geçtiğini fark edip, şehir halkının ve yöneticilerinin merakından tekrar kaçarak sığındıkları bu mağarada kaybolmuşlardır. Adları, Yemliha, Mekselina, Misli-na, Mernuş, Debernuş, Şazernuş ve Kefeştatayyuş olan yedi uyurlar ya da Eshab-ı kehf, çevre halkı tarafından adak adanıp,

mevrit okutulan, kurban kesilen bir yer olarak değerlendirilmektedir.

Mağaradan ayrılıp arabayla, şehir mezarlığının öte-lerinde çağlayan Tarsus Şelalesine geliyoruz. Şelale, Tarsus Irmağının yatağının değiştirilmesi sonucu, suyun 2 ila 5 metre yükseklikteki mezarların üstünden akmasıyla oluşmuştur. Halkın çağlayan ya da şellale diye adlandırdığı, Tarsus Şelalesi, özellikle bahar ve yaz aylarında piknik yeri olarak kullanılmaktadır. 17 Mart 1923'te Tarsus'u ziyaret eden Mustafa Kemal'e burada kısır ve marul ikram edilmiş. Marul yerken fotoğrafı çekilen Gazi'ye, eşleri Latife hanım "Paşa tam da marul yerken fotoğrafınız çekildi" demesi üzerine, "Paşalar marul yemez diye bir kaide mi var, Latife Hanım" diye yanıt vermesi, Atatürk'le ilgili anlatılan hoş anekdotlar arasındadır.

Şelaleden şehir merkezine doğru gelindiğinde bizi Makam-ı Şerif Camii karşılar. İçinde Danyal Peygamberin mezarı olduğuna inanılan camii, 1857 yılında inşa edilmiştir. Caminin en önemli özelliği, kehanetiyle Yahudileri Babil'deki esaretten kurtaran Danyel (Daniel) Peygamberin kabrini barındırmasıdır. Efsaneye göre, kendini Tanrı ilan eden Kral II. Nabukadnezar'a biat etmeyi reddeden Daniel, ceza olarak aslanlarla dolu bir çukura atılır. Ancak üç gün sonra çukurun kapağı açıldığında aslanların Daniel'e itaat ettiği görülür. Bu

inanılması güç durum karşısında Kral, Tanrı olmadığını açıklamak zorunda kalır. Daniel, bundan sonra Yahudilerle ilgili kehanetleri gerçekleştirdikçe, yavaş yavaş peygamberlik mertebesine ulaşır.

Babil dışında pek çok yere seyahat eden Daniel'in yolu Tarsus'a düştüğünde şehir kıtlık nedeniyle açlıktan kırılmaktadır. Onun gelişiyle kente bolluk ve bereket geldiğine inan halk Daniel'in tekrar Babil'e dönmesini istemez ve ölünceye kadar Tarsus'ta kalmasını sağlar. Böylece de Hz. Daniel, bereket peygamberi olarak dinler tarihindeki yerini alır...

Şimdilerde yapılan kazıda bir Roma köprüsü kalıntısına rastlandığı için ibadete kapalı olan caminin cemaati, Kubat Paşa Medresesini kullanmaktadır. Caminin hemen yanında, 1550'li yıllarda Ramazanoğulları Beyi Kubad Paşa tarafından yaptırılan

Şehrin güneydoğusunda, Gözlükule Höyüğü bulunur. Höyük, neolitik çağda (İÖ. 5000) toprak tepesi üzerinde kurulmuş en eski medeniyeti yaşamıyla Anadolu kültürüne ışık tutan önemli yerleşim merkezlerinden biridir. İlk çağda Tarsus limanı olarak kullanılmıştır. Şehrin güneydoğusunda bugün park olarak ağaçlandırılmış 300 m. uzunluğunda ve 22 m. yüksekliğinde bir höyüktür. Burada 1934-1938 ve 1947 yıllarında Hetty Goldman tarafından yapılan arkeolojik kazılarda, neolitik dönemden İslam dönemine kadar çeşitli yapıtlar bulunmuştur

Kubad Paşa Medresesi bulunur. Yapı, yeni müze binası yapılmadan önce Tarsus'un şehir müzesi olarak kullanılmaktaydı. Biraz ileride içinde Şit Peygamber, Lokman Hekim ve Abbasi Halifesi Memnun'un mezarları olan Ulu Camii vardır. Camii, 1579 yılında Ramazanoğulları Beyi, Piri Paşa'nın oğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı ibadet yeri ve kuzeyindeki revaklı avluda, geç antik ve Bizans dönemlerine ait devşirme sütunlar ve sütun başlarıyla dikkat çeken bu yapı, önemli kişilerin cenazelerinin kaldırıldığı bir cami olarak da bilinir. Caminin biraz ötesinde tarihin her döneminde canlı bir ticari ve siyasi merkez olan Tarsus'un önemli yapılarından biri olan ve adını yapının dış cephesinde bulunan kaşık süslemelerinden alan Kırkkaşık Bedesteni vardır. Bu yapı da Ulu Camii gibi, Ramazanoğulları Beyliğinden Piri Paşa'nın oğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. Yedi kubbeden oluşan Bedesten ilk zamanlar imarethane ve medrese olarak kullanılmış, Cumhuriyetten sonra ise kapalı çarşı olarak işlev görmüştür. Geçmiş dönemlerde Beyaz Çarşı olarak da bilinen tarihi yapı, kesme taşlardan inşa edilmiştir. Bedesten'e batı ve doğu yönündeki iki kapıdan giriş yapılmaktadır.

Ulu Camii'nin kuzeydoğusunda bir başka Ramazanoğulları yapısını daha görürüz; Yeni Hamam. Klasik Türk hamamlarının özelliklerini taşıyan hamam soyunmalık, ılıklik ve sıcaklik bölümleri

ile halvet odalarından oluşmaktadır. Hamamın duvarında bulunan Tarsus Kitabesi, 1982 yılında Kleopatra Kapısı'nın hemen kuzeyine yerleştirilmiştir. Roma İmparatoru Severus Alexander (İS. 222-235) dönemine tarihlendirilen yapıt, Romalılar devrinde bir heykelin kaidesi olarak kullanılmıştır.

Bedestenin bulunduğu yerin güney tarafında adını Hz. Muhammed'in müezzini Bilal-i Habeşî'den alan Bilal-i Habeş Mescidi vardır. Mescit, müezzinin burada ezan okuyup namaz kıldırıldığına inanıldığı için onun adına atfen yaptırılmıştır.

Kırkaşık'ın biraz ilerisinde Saint Paulus Kilisesi'ni görürüz. Aziz Paulus'a adanan yapının, İS.17.-18. yüzyıllarda inşa edildiği tahmin edilmektedir. 19. yüzyılda ikinci yapım aşamasından geçen kilise, 1993 yılında korumaya alınmıştır. İki sıra halindeki dört sütunla üç nef ayrılmış binanın üzeri bir tonozla örtülmüştür. Çan kulesi yapının kuzey doğu köşesinde. Tavanın merkezinde Hz. İsa, havarileri Yhannes, Mattos, Markos ve Lukas'ın freskoları vardır. Orta nefteki pencerenin iki yanında bir manzara ve melek tasvirleri yer almaktadır. 1992-1993 yıllarında Vatikan tarafından Kilise'de "Aziz Paulus Sempozyumu ve Ayini" düzenlenmiştir. Kilise Hıristiyanlar tarafından hac amaçlı olarak düzenli bir şekilde ziyaret edilmektedir.

olmuştur. 121 yıllık bina tüm görkemiyle Tarsus Amerikan Kolejinin simgesi gibidir. 1911-1928 yılları arasında okul, "St.Paul College" ve "Tarsus College"

Kiliseden çıkıp Gözlükule Höyüğü'ne doğru yürüdüğümüzde, Tarsus Amerikan Koleji'nin binası ile karşılaşırız. Kurulduğu 1888 yılından bu yana, aralarında politikacı, hukukçu, mühendis, iktisatçı, doktor, sanatçı, sporcu, bilim adamı, sanayici, diplomat ve medya mensuplarının bulunduğu binlerce kişiyi mezun eden okul günümüzde de çağın değişen koşullarına uygun eğitim ve öğretim hizmetini sürdürmektedir. Helenistik çağda, ünlü bir üniversiteye sahip olan Tarsus, daha sonraki dönemlerde eğitimin önemsenmediği bir yer olmasına karşın, açılan eğitim kurumlarının yeterli olduğunu söyleyemez. Günümüzde, bir anlamda Tarsus Amerikan Lisesi bu boşluğu doldurmaktadır. Her şey Eliot F. Shepard adlı bir gazetecinin, Tarsus'u ziyaretinde "St. Paul's" adına bir enstitü kurmayı düşünmesiyle başlar. 1888 yılında sekiz öğrenciyle eğitime başlayan okul, 1911 yılına kadar ilk binası olan "Shepard Hall'da eğitimi sürdürür. 1911'de bugünkü "Sticker Hall" ilave edilir. Bu bina çatısıyla birlikte beş katlıdır ve yapıldığı senelerde 21 metreye ulaşan yüksekliği ile Tarsus'un en yüksek yapısı

Gözlükule Höyüğünden çıkarılanlar:Hitit döneminde Kuziawatna Kralı Ispat Ahşu ile Hitit Kralı Telepinus arasında yapılan anlaşmanın küçük bir bölümü, bu anlaşmayı yapan Ispat Ahşu'nun çevresi çivi ile yazılı ortası Hiyeroglif bir mührü, Hitit kralı III. Hattuşil'in karısı Hepa'ya ait mühür, bir arazi başışı ile ilgili çivi yazılı Hitit tableti, bir din adamını tasvir eden kristal heykelcik ve Boğazköy surlarına benzer kale kalıntıları bulunmaktadır. Buluntular Adana Şehir Müzesi'nde sergilenmektedir

Aşklarıyla ünlü, Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın Antonius'la buluşmak üzere, günümüzde Gözlükule Höyüğü'nün bulunduğu yere, o zamanki deniz kapısından girdiği söylenir. Bu kapının resmi adı Kleopatra Kapısıdır. 1994 yılında doğu ve batı cepheleri tümüyle kireç taşı bloklarla kaplanıp tanınmaz hale gelen, Keopatra Kapısı, ünlü konuklarına ev sahipliği yaptıktan yıllar sonra, yıkılacak ve yerine, Roma imparatorluk ve Erken Bizans dönemlerinde, şehri üç taraftan kuşatan, Bağ, Deniz ve Adana olmak üzere üç kapısı bulunan surlar yapılacaktır. Devşirme taşlardan inşa edilen kapı, kentin günümüzde yok olan eski surlarının Deniz Kapısıdır.

Şehrin merkezine tekrar dönersek, Cumhuriyet Alanındaki antik yol kazısıyla karşılaşırız. 1993 yılında yapılan kazılarda ortaya çıkan cadde yedi metre genişliğindedir. Bazalt taşlarıyla kaplı olan yolun her iki yanında kum taşıdan yapılmış, içbükey biçimli yağmur kanalları bulunmaktadır. Yolun altında halen drenaj görevi yapmakta

adlarıyla tanınır. I. Dünya Savaşı sırasında zor günler yaşanan okul 1928'de Mr. Woolwort'un yönetiminde lise sıfatını kazanmıştır.

Şehrin güneydoğusunda, Gözlükule Höyüğü bulunur. Höyük, neolitik çağda (İÖ. 5000) toprak tepe üzerinde kurulmuş en eski medeniyeti yaşamıyla Anadolu kültürüne ışık tutan önemli yerleşim merkezlerinden biridir. İlk çağda Tarsus limanı olarak kullanılmıştır. Şehrin güneydoğusunda bugün park olarak ağaçlandırılmış 300 m. uzunluğunda ve 22 m. yüksekliğinde bir höyüktür. Burada 1934-1938 ve 1947 yıllarında Hetty Goldman tarafından yapılan arkeolojik kazılarda, neolitik dönemden İslam dönemine kadar çeşitli yapıtlar bulunmuştur Bunlar, neolitik döneme ait siva parçaları, opsidon araç ve gereçler, ok uçları, küçük mızraklar, seramikler, kalkolitik döneme ait içerisinde ölülerin gömüldüğü küpler, testi ve çömlekler, aynı mimari tarzda yapılmış üst üste ev tabanları ile tunç dönemine ait tunç silahlar, mühürler, dörtgen planlı taş ve kerpiç evler gibi ilk mimari kalıntılardır. Kentleşme ve sınıflaşma bu dönemde ortaya çıkmış, kent yangından sonra surlarla çevrilmiştir.

olan dünyanın en eski kanalizasyon şebekesi vardır. Antik yolun 300 m kuzeyinde, günümüzde sit alanı içinde kalan Aziz Paulus Kuyusu, Kızılmurat Mahallesindedir. Aziz Paulus'un evinin yeri olarak kabul edilen avluda bulunan kuyu, suyunun şifalı olduğuna inanan turistler tarafından hac amaçlı olarak da ziyaret edilmektedirler.

Paulus'un Kuyusu'nu arkada bırakarak Küçük Siptilliyeye (küçük pazar yeri) doğru yöneldiğimizde, Tarsus'taki Roma İmparatorluk çağının görkemini yansıtan, ancak günümüzde harabe halinde olan bir Roma hamamı kalıntısıyla karşılaşırız. Yalnızca güney duvarı ayakta olan hamamın, tuğlayla örülmesi bu duvarında açılan oyuk, Küçük Siptilliyeye geçiş yolu olarak kullanılırken, halk buraya gördüğü işlevden ötürü, "Altından Geçme" der. Yüksekliği 8,5, uzunluğu 15 ve kalınlığı 5 metre olan duvarın günümüze kalabilen kalıntıları dahi, yapının orijinalinin ne denli büyük olduğuna tanıklık etmektedir.

Altından geçmenin yakınlarında Eski Hamam denilen bir hamam vardır. Şahmeran Hamamı diye de adlandırılan bu yapı efsanesiyle ünlüdür. Yılanların şahı anlamına gelen Şahmeran gözleri kilometrelerce uzağı görebilen, doğaüstü bir varlık; insan başlı bir yılanıdır. Derler ki, Tarsus Beyinin kızını hamamda yıkanırken gören Şahmeran kıza âşık olmuş ve beyden kızını istemiş. Ne var ki, bey kızını Şahmerana vermemiş. Bunun üzerine Şahmeran, kız hamamdayken hamamı basıp kaçırmaya kalkışmış. Bunu haber alan beyin adamları da Yılanların Şahını oracıkta öldürmüşler. Bunun üzerine Şahmeranın emrindeki yılanlar şehri

basarak, tüm halkı sokmuşlar. Çukurova'da bu konuda iki söylence vardır: Biri, Tarsus'un sonunun yılanlardan geleceği, diğeri ise, atalarının tümünü yılanlar sokup öldürdüğü için, Tarsusluların yılanlara karşı afsunlu olduğudur.

Hamamdan doğuya doğru ilerlediğimizde, günümüze ulaşabilen en eski tapınaklardan biri olan Donuktaş'ı (Roma Tapınağı) görürüz. Tapınağın hangi Tanrı için yapıldığı bilinmemekle birlikte, Doğu bilimcisi V. Langlois tarafından Asur Kralı Sardanapal'ın mezarı olarak nitelendirilmiştir.

Adana yolunun Tarsus girişinde bulunan taş köprü. Bizanslılar döneminde İmparator Iustinianus tarafından 6.yy.da Tarsus'u (Kydnos) Çayının su baskınlarından kurtarmak için yaptırılmıştır. Daha sonraları şehirde alınıp satılan emtiadan "vergi-bac" alındığı için yapıya, "Bac Köprüsü" adı verilmiştir.

Şimdi Tarsus'ta olmasa da sözü edilmeden geçilemeyecek Orpheus Mozaiği: 1948 yılında Tarsus Adliye Sarayı temeli kazılırken tesadüfen ortaya çıkan mozaik İS. 3. yüzyıla ait bir Roma eseridir. Büyüklüğü 7x8 metrekare olan mozaik on beş parçaya bölünerek kaldırılabilmiş, kazıyı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına, Hatay Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü gerçekleştirdiği için Hatay Müzesine nakledilmiştir. Bir evin salon döşemesi olduğu tahmin edilen eser, üç resimli pano ve bordürlerle bezenmiştir. A Tablosu denilen bölümde, 1.94x2.14 metrekare spiral ve dalga şeridi ile çerçevelenmiş tabloda vahşi hayvanlar ortasında Lyra çalan birisi görülmektedir. Sirtında uzun

bir elbise ile göğsünde kopçalanan bir manto, başında başlık, ayaklarında uzun konçlu ve üstünden bağlı botlar vardır. Lyra sol tarafta bir kayanın üstüne yerleştirilmiş, çalgıcı, sağ kolu sazının arkasında sol kolu önde sağ elinde tuttuğu bir çeşit pena ile tellere vurmaktadır. Yan oturduğu kayanın üstünde vücut hafifçe soluna döndüğü için belden yukarısı cepheden görülmekte, başı yukarı kalkık, bakışları çok uzaklardadır. Yarı daire şeklinde etrafını çeviren hayvanlar sırasıyla kartal, aslan, yaban öküzü, kaplan, fil, ayı, pars, yabankeçisi sakin bir şekilde müziği dinlemektedir. Sağ tarafta görülen ağaçta ona doğru eğilmiş kayalar bile ev gibi tasvir edilmiştir. Yunan mitolojisine göre lyrasından çıkardığı nağmelerle bütün mahlûkatı bu derece mest eden büyük şarkıcı Orpheustur. İstanbul'da ve Ticina'da bulunmuş iki döşeme mozaiği üstünde de aynı kompozisyona rastlanması bunun antik devirde sevilen bir motif olduğuna işaret etmektedir. Tarih boyunca farklı inançlara hizmet etmiş, kültürlerin kesişme noktası Tarsus'un Osmanlı dönemindeki durumunu gezgin Evliya Çelebi, ünlü "Seyahatname"sinde şöyle anlatmış:

"... Tarsus kalesi bir düzlük üzerinde, denizden bir saat uzaklıkta, daire biçiminde olup Halife Memnun yapıdır. Çevresi 500 adım, iki kat sağlam bir kaledir. Tümülle hendekle çevrilidir. Kalenin içinde üstü toprak damlı evlerle dolu üç mahalle vardır. Kalenin üç kapısı (batıda iskele, doğuda Adana, kuzeyde Bağ kapıları) vardır. Mevcut 15 cami içinde Eski Cami hicretten 300 yıl önce yapılmış, kiliseden bozma bir yapı idi. Geriboz kapısının iki yanında arslan, kaplan ve ejderha suretleri vardır ki, insan görünce korkan avının üstüne konmuş bir doğan sureti vardır ki sanki canlıdır. Bu garip acayip eserlerin tümü mermer taşından yapılmıştır. Yine bu kapının iki yanında beyaz mermer kitabeler içinde renk renk küfi yazı ile Arapça ve Süryanice yazılmış görmeye değer yazılar vardır ki, insan hayran kalır. Tarsus'ta ayrıca altı medrese, yedi sıbyan mektebi, iki hamam, iki han ve 317 dükkân vardır, İbrahim Halife Camii'ne bitişik 80 dükkân kâgir bina kentin bedestenidir. Tüm sokakları kaldırımsızdır. Çünkü temiz kumlu yollar olduğundan asla çamur olmaz. Tatlı limonu, turuncu, zeytini, inciri, nar, hurma ve servileri, şeker kamışı, pamuğu meşhurdur. Verimli sahradır, âlâ camus yeridir. Bu kale içinden Bulgar Akarsuyu geçip, Akdeniz'e karışır. Bu kentin suyu ve havası ağır olduğundan, bahardan sonra kentte bir tek kişi kalmayıp Bulgar yaylasına çıkarlar. Bu kalenin kuzey tarafında küçük bir iç kaleciği vardır. Gayet mamurdur. Her tarafı hendektir. Etrafı 500 adımdır. Yedi kuledir. Dizdarı ve neferleri yaylaya gidemediklerinden renkleri sarıdır. Halkı Türkmen'dir. Arap fellahları da vardır. Minareleri Arabistan tarzındadır.

Huzur Sığnağı Sığnağı

Yazı: FAHRETTİN ÇİLOĞLU-MELİKE TEGÜN

Fotoğraf: FAHRETTİN ÇİLOĞLU

Son birkaç yılda baştan sona yenilenen kenti görmeniz için öyle çok neden var ki! Sığnağı, insanın sevdiğiyle evlenmek isteyeceği en büyüğü yerlerden biri, bir “sevda kenti”. Gidip görünce Sığnağı’nin boşuna “sevgi ve huzur kenti” olarak nitelenmediğini anlıyorsunuz. Sokaklar, yapılar, kentin mimarisi, heykeller, insana sıradan bir yerde bulunmadığını fısıldıyor. Gürcistan’a gitmiş ve dönmüşseniz, oraları bilenler Sığnağı’yi görüp görmediğinizi mutlaka soracaktır. Bu soruya gülümseyerek cevap vermek içinse Gürcistan gezisinin bir gününü Sığnağı’ye ayırmak gerekiyor. Sığnağı kentini dolaşmanız size, 2007 yılında İstanbul’daki Pera Müzesi’nde resimleri sergilenen ünlü Gürcü halk ressamı Pirosmani’nin topraklarının havasını solumayı da sağlayacaktır. Bu gezinizi sonbahardaki şarap festivaline veya Mayıs ayındaki müzik festivaline denk getirirseniz Sığnağı size daha dolu zamanlar sunacaktır.

Sığnağı, nüfusu az ve küçücük bir şehir olsa da sadece Niko Pirosmani gibi bir ressamın toprakları olmak bile

onu büyük kılmaya yetiyor. Şehir, Gürcistan’ın doğu ucunda, tarihsel Kaheti bölgesinde yer alıyor. Deniz seviyesinden 790 metre yükseklikteki bir tepenin üzerinde kurulu ve yüzü üzüm bağlarıyla ünlü Alazani vadisi ile Kafkas Dağlarına bakıyor. Kentin 2.500 kişilik nüfusunun geçim kaynağı şarapçılık ve kilim dokumacılığı. Özellikle son yıllarda turizmi de geçim kaynaklarından biri haline getiren kentin herhangi bir yerinden kuzeye baktığınızda, zirveleri buzullarla kaplı Kafkas Dağları burnunuzun dibinde gibi görünmektedir. İnsan ister istemez biraz şaşkınlık yaşıyor bu manzara karşısında, masalsı Kafdağı’nı yakından görmüş olmanın şaşkınlığı bu, ulaşılmaz sanılanı yakından görmenin yarattığı sarsıntı belki de...

Tiflis’ten gününbirlik bir geziyle ulaşabileceğiniz Sığnağı gibi, başkent yakınlarındaki başka yerleri de görmeniz mümkün. Gürcistan’ın eski başkenti Mtsheta’yı, tarihi kilisesiyle ünlü Ananuri’yi, ıssız bir bölgedeki Şio Gvimeli Manastırı’nı, Duşeti gibi yerleri de gezip görme fırsatı bulabilirsiniz, ama Sığnağı’yi görmeniz şartıyla. Tiflis’ten Sığnağı’ye gideceğiniz 113 kilometrelik yolculuk, Gürcülerin araba kullanma hızıyla çabucak geçecektir. Kente vardığınızda

Sığnağı’yi gezmeye siz de Sığnağı Müzesi’nden başlayabilirsiniz. Müze, kent meydanının hemen yanında bulunuyor.

Sığnağı Müzesi, arkeoloji, etnografya ve ortaçağ objelerinin sergilendiği bir müze. Geçmişi 1959 yılına uzansa da 2007 yılında yeniden kurulmuş. Küçük bir müze olmasına karşın Gürcistan’da yüksek teknolojiyle düzenlenmiş ilk müze olma özelliğini taşıyor. Sergilenen objeler arasında arkeolojik kalıntılar, yöreye özgü yaşam biçimini yansıtan eşya, at koşumları, çalgılar var. Müzenin en özel köşesini Niko Pirosmani’nin resimleri oluşturuyor. Sığnağı yakınlarındaki bir köyde dünyaya geldiği için Pirosmani’ye burada ayrı bir önem veriliyor. Müzede sergilenen 16 resmi de bunun bir göstergesi.

Müzeyi dolaşmayı bitirip balkonuna çıkarsanız, hemen aşağıınızda Sığnağı kentinin bir bölümünün uzandığını göreceksiniz. Kurulu olduğu arazi itibarıyla kentin bir teras düzenine sahip olduğu buradan bakınca da anlaşılıyor. Şimdi tam karşınızda duran karlarla kaplı Kafkas Dağları, sanki size doğru harekete geçecek, kalkıp yanınıza gelecek ve sizi kucakla-

yacak gibidir. Balkondan bakarken Siğnaği'nin surları ve burçları, insanı ister istemez kentin tarihinin içine çekiyor. Müzeden ayrılıp sokaklara dolaşmaya başladığınızda, kendinizi ilginç mimari ve tarih içinde bulacaksınız. Ve ilk sorular dökülecektir ortaya: Neden buranın adı Siğnaği ve bu ad nereden geliyor?

Siğnaği, geç tarihte kurulmuş bir kent. Kalesi, Gürcü kralı II. Erekle tarafından 1762 yılında yaptırılmış. Şehrin yer aldığı Gürcistan'ın doğusu, Persler döneminden başlayarak tarihi boyunca İran'dan gelen istilalara maruz kalmış. Adında da İran'dan gelen saldırıların izi var. İran'ı Türk kökenli Afşarlar yönetiyor bu dönemde. Gürcüler saldırılardan korunmak amacıyla bir kale inşa ediyorlar ve saldırılar sırasında da buraya sığınıyorlar. Kentin adı tam da bu sığınma sözcüğüyle ilişkili. Burası bir "sığınak" ve Gürcüler saldırılarına maruz kaldıkları insanların dilinden bir sözcükle sığındıkları bu yere Siğnaği diyorlar. Kalenin büyüklüğüne ve tarihsel işlevine baktığınızda da buranın bir sığınma yeri olduğu gerçeğini açıkça göreceksiniz. Şehir ticaret ve kervan yollarının üzerinde bulunduğu için, zamanla zanaatçıların ve ticaret erbabı halkın kenti olarak gelişmiş.

Kentin kuruluşunun temelini oluşturan Siğnaği Kalesinin surlarının uzunluğu 4.5 kilometre. İnşa edildiği tarihlerde burada 100 hanenin yaşadığı göz önüne alınca, ne kadar büyük bir kale olduğu daha iyi anlaşılır. Siğnaği, Gürcistan'ın en büyük kalesine ev sahipliği yapıyor. Alazani Nehrine bakan engebeli arazide kurulmuş olan kalenin bu kadar büyük olmasının nedeni, sadece kent halkının sığınak yeri değil çevredeki bütün köylerin de sığınma mekânı olarak düşünülmüş olması. Kalenin kulelerinin çevredeki köylerin adlarını taşıması da bunu gösteriyor. Kulele-

rin adlarından da anlaşılıyor ki her köyün kale içinde bir burcu bulunuyor ve saldırılar karşısında halk buraya sığınıp kendini savunuyormuş. Kalenin büyüklüğü köylülere hayvanlarını da buraya getirme olanağı sağlamış. Köylülerin burçları dışında bir de "Kraliyet Burcu" var kalede. Bu krala yakışır biçimde büyük inşa edilmiş

ve kuleye küçük bir kilise yapısı da eklenmiş. Siğnaği Kalesinin 27 burcu ve 7 kemerli kapısı var. Siğnaği'yi ziyaret ettiğinizde bu kilisenin çan kulesine çıkıp muhteşem manzarayı mutlaka görmeyi öneririz.

Ortaçağda inşa edilmiş kale kentleri, sonradan gelişip

genişleyince kalenin dışına taşmış ve kale, kentin küçük bir mekânı haline gelmiştir. Siğnaği'nin ilginç yanlarından biri bugün bile kalenin içinde kalmış olması. Kentin içinde öteye beriye kıvrılıp ilerleyen sokakları izlediğinizde ister istemez sonunda bir kale kapısına ulaşıyorsunuz. Kentin cadde ve sokakları ünlü Gürcülerin adlarını taşıyor. Günümüze ulaşmış tarihsel yapıların çoğu da Barataşvili, Dadiani, Saracışvili, Pirosmeni, Kraliçe Tamar, Gorgasali, Rustaveli, Kurucu Davit, 9 Nisan, Çavçavadze gibi adlar taşıyan bu sokaklarda bulunuyor. 1762 yılında yapılmış Stepane Kilisesi'ni Çavçavadze sokağında, 18. yüzyılda yapılmış Aziz Giorgi Kilisesi'ni Gorgasali sokağında bulabilirsiniz. Küçük meydanlarda ve sokak aralarındaki heykeller de yanından öyle geçip gidebileceğiniz gibi değil. Bir eşeğin üzerindeki köy hekimi heykelinin, yanında köpeği ile kucağında çocuğu ve elinde şemsiyesi olan kadın heykelinin fotoğrafını çekmeden oradan ayrılmanız mümkün olmaz. Yirmi dört saat nikâh kıyılan evlendirme dairesinin önünde, bir şarap küpünün tepesindeki geyik heykeli de mutlaka ilginizi çekecektir. Pirosmeni'nin müzedeki resimlerini önerimize uyup önceden görürseniz, bu heykellerin ünlü ressamın resimlerinden sokaklara taşıdığına da fark edeceksiniz.

Bir turist olarak Siğnaği'ye sığınmışsanız, dantel gibi ahşap oymaları olan, kente özgü yapılara hayran kalabilirsiniz. Siğnaği kent

mimarisinin özünü zaten bu özel evler oluşturmaktadır. Türkiye'de nasıl ki bazı kentler özgün evleriyle tanınır, Siğnaği de öyledir. Kent bu özelliğinden dolayı 1975 yılında kültürel değerlerinin korunması gereken bir yer olarak ilan edilmiş. Günümüzde 64 adet yapı korunması gereken anıtlar listesine alınmış. Bunlardan 26'sı ulusal değere sahip; bunların 10'u devlet mülkü, kalanı ise özel mülkiyet. Siğnaği tarihi boyunca Gürcü kültüründe önemli rolü olan kentlerden biri olmuş. 20. yüzyılda ressamların, sanatçıların, yazarların sevdiği kentlerden biriymiş. Bu ünlü kişilerden geriye müze evleri, heykelleri kalmış. Geçmişte bu ünlü kişilerin de dinlendiği "Yaşlılar Parkı"nda gündüz yorgunluğunuzu atabilir, akşam saatinde "Elit Kulüp" gibi yerlerde kentin ünlü şaraplarının tadına bakabilirsiniz.

Siğnaği evlerinin çoğu iki katlı ve giriş katında ahşap dükkânlar var. Neredeyse bütün yapıların ikinci katlarından sokağa ahşap balkonlar uzanıyor. Evlerin cepheleri doğrudan sokaklara bakıyor ve yapıların sokak boyunca dizilişi, kentin yerleşiminde olduğu gibi terası andırıyor. Siğnaği evleri geleneksel olarak kiremitlerle örtülmüş, ama Sovyet döneminde bu örtülerin çoğu bozularak değiştirilmiş. Evlerin, "Gürcü tuğlası" denilen ince tuğlayla örülmüş duvarlarına bakınca, işçilikteki ustalığı sıradan biri olarak bile anlamak mümkün. Sanki evlerin duvarlarını oluşturmak ve taşıyıcı işlev yüklemek için değil de

İnsanı bir yere gidip orada “yaşamaya” çeken nedenler vardır. Siğnaği, sokaklarında burnunuzda üzüm kokusuyla, yanı başınızda süzülüğünü hissedeceğiniz heykelleriyle, duvarları fısıldayan evleriyle kesinlikle yaşanması gereken bir kent. Ömrünüzün bir gününde Siğnaği’ye sığınınca ruhunuzun özgür kaldığını, bedeninizin tüm tanrılar tarafından kutsandığını göreceksiniz. Hayatı bir Pirosmani resmi kadar naif, neşeli ve keyifli görmek için, en az bir gün Siğnaği’ye...

tuğlalar estetik amaçlı cepheler oluşturmak için kullanılmış. Evlerin ikinci katında boydan boya uzanan balkonlar ahşap işçiliği ve süslemeleriyle dikkat çeker. Balkonlar, aşağıdan bakmanın keyfini yaşatmasına yaşıyor insana ama öte yandan bu balkonlara oturup sokaklara yukarıdan bakmayı, başka evlerin balkonlarını eşit seviyede görmeyi de istiyor. Bunun için otel veya pansiyon olarak hizmet veren eski yapılardan birine yerleşmeniz ve konaklamanız gerekiyor, eğer Siğnağili bir dostunuz yoksa.

Şehrin bugünkü halinin bir restorasyon çalışması sonucunda oluştuğunu bir kez daha belirtelim. Siğnaği evleri yıkılma noktasına gelmişken 1997 yılında Dünya Bankası’nın desteğiyle başlatılan restorasyon projesi 2006-2007 yılında tamamlanıyor. Siğnaği’nin bugün dünyada benzeri olmayan bir kent haline geldiğini söyleyebiliriz.

Siğnaği’ye gidip de hemen yakınındaki Bodbe’ye uğramamak olmaz. Burası kaplıcalarıyla da ünlü bir yer. Ancak Bodbe’nin asıl ünü buradaki manastırda gömülü Azize Nino’dan geliyor. Azize Nino’nun Kapadokyalı olduğunu, 330’larda buradan Gürcistan’a gittiğini ve bu ülkede Hıristiyanlığın yayıcısı olarak kabul edildiğini belirtelim.

Saatli Maarif'i Satır Satır Okurduk Geçmişten Günümüze Takvim

Yazı: ELVAN ARPACIK

Bağ budama, kırlangıç fırtınası, hamsinin sonu, ağaçlara su yürüme zamanı türünden mevsimsel bilgiler yaz ve yazdığı gibi de olurdu. Ona bakarak karar alan olur muydu bilinmez ama, o gün doğan çocuklara kız ve erkek olarak ayrı ayrı adlar önerirdi. Günün yemeği köşesinden o günkü yemek tarifine bakılır, günün sözü kısmından da hayat felsefesi dersi alınırdı. Her gün, ama her gün ona bakardık. Çünkü o Saatli Maarif Takvimiydi. Daha sonraları çıkacak Ülkü Takvimlerine kadar da evlerimizde duvarlarında rakibi olmadı hiç.

İşlevsel olup zamana direnen her ilk gibi, o da kendi alanında marka oldu, hatta denebilir ki bu ülkeye özgü korunması gereken tarihi bir marka. Hâlâ İstanbul Maarif Kitaphanesi tarafından eski saman kâğıt yerine daha kaliteli kâğıda basılarak aşinaları ve tutkunları için piyasaya sunuluyor.

Reklam sektörünün ve medyanın hayatın içine girmesiyle takvimlerin sunumu da kullanımı da değişti.

Zamanın sözlük tanımı, bir iş ya da oluşun, bir eylemin içinde geçmekte olduğu, geçtiği ya da geçeceği süre. Felsefi tanımına ise çıkamayacağımız için girmeyelim. İnsanlar zamanı ölçerken takvim (veya izlençe) kullanıyorlar. Takvim ise zamanı günlere, aylara, yıllara bölme yöntemi. Gece gündüz oluşumuyla zamanı algılayan insan, tarihlendirmede kullanacağı takvime ihtiyaç duymuş. Her şeyin başlangıcı olduğuna göre takvimin de bir başlangıcı olması gerekiyordu bu da, toplumların olaylara verdiği önem sırasına göre belirleniyordu. Örneğin Fil vakası öneminden ötürü Araplar tarafından takvimin başlangıcı olarak kabul edilmişti. Fil vakası kısaca; Habeşistan kralı Necâşi Ashame'nin tayin ettiği Ebrehe b. Sabbahel Eşrem'in yaptırdığı tapınağa bir kısım Arabın kötü muamele yapması üzerine başlayan olaylarla ilgilidir. Eski

toplumlar genel olarak büyük doğa olaylarını ya da büyük devletlerin ortaya çıkışlarını takvimlerine başlangıç olarak kabul etmişler. Romalılar Roma'nın kuruluşunu, Müslümanlar Hicreti, Hıristiyanlar Hz. İsa'nın doğumunu.

Takvimler ilkin Ay'ın ve Güneş'in hareketlerini temel alarak düzenlenmiş.

Ay Takvimi: İlk oluşturulan takvimler Ay esaslıdır ve

kameri takvimler olarak da adlandırılır. Bunun nedeni, Ay hareketinin Güneş'in hareketinden önce gözlenmesi olabilir. Kameri takvimler, Güneş takvimlerinden 11 gün kısadır. Çünkü Ay'ın Dünya'nın çevresinde 12 kez dönmesi 354 gün sürmektedir.

Güneş Takvimi: Güneş'in görünürdeki günlük ve yıllık devrimine göre düzenlenen takvim. Bilinen ilk Güneş takvimi (şemsi takvimler olarak adlandırılır) ise, Mısırlılar tarafından MÖ.4200'lü yıllarda hazırlanmıştır. Mısırlılar her yıl Nil'in taşıdığı gün, Güneş'in yanında Sirüs yıldızının ortaya çıktığını gözlemlemiş ve Ay takvimini bırakıp Güneş takvimine geçmiştir. Bu takvimin bir yılı 365 gün sürmektedir.

Jülyen Takvimi: Bugün kullandığımız Miladi takvimin ilk şekli olan Jülyen takvimi, Julius Caesar tarafından MÖ. 46 yılında kabul edilen ve Batı dünyasında 16. yüzyıla kadar kullanılan takvimdir. Artık yıl hesaplamasındaki ufak bir fark sonucu yaklaşık her 128 yılda bir, bir günlük kayma oluşturduğu için, yerini Gregoryen takvimi almıştır. Bu takvimin ve bu takvime bağlı olarak Gregoryen takvimin öyküsü şöyle: Julius Sezar, takvimdeki karışıklıkları çözmesi için Mısırlı astronomi bilgini Sosigenes'i görevlendirir. O zamanlarda 1 yılın 365 gün 6 saat sürdüğü biliniyor. Sosigenes de çözüyor: Her yıl 365 gün çekecek. Her yıldan 6 saat artacak, artan saatler 4 yılda bir takvime eklenecek o yıl $365 + 24 \text{ saat} = 366$ gün olacak. 366 gün 12 eşit parçaya bölünmediği için 6 ay 30 gün, diğer 6 ay 31 gün çekecek. Peki 365 gün çeken yıllarda aylara göre dağılım nasıl olacak? Buna da Sezar'ın getirdiği çözüm: 365 gün çeken yıllarda en son aydan 1 gün düşülsün. O zamanlar yılbaşı, mart ayında yani şubat, yılın son ayı. (september=7, october=8, november=9, december=10 da buradan geliyor) böylece şubat ayı, 4 yılda bir 30 gün, diğer yıllarda 29 gün olmuş. Sezar, bununla da yetinmeyip aylardan birine kendi ismini

vermiş : Julius, yani July (temmuz). Sonradan imparator olan Augustus, Sezar'dan aşağı kalmamış ve o da sonraki aya kendi ismini vermiş: Augustus, yani August (ağustos). Ama Julius Caesar'ın ayı 31 günken Augustus'un ayı 30 gün olur mu? O da emir vermiş: yılın son ayından 1 gün daha alın, benim ayımı da 31 gün yapın. Şubat'tan 1 gün daha alınmış ve ağustos'a eklenmiş. O nedenle şubat ayı, 4 yılda bir 29 gün, diğer yıllarda 28 gün çeker olmuş.

Gregoryen Ya Da Miladi Takvimi: Jülyen takviminin yerine Papa XIII. Gregory tarafından yaptırılan takvim. Dünyada en yaygın olarak kullanılan takvimdir. Aralarında Türkiye'nin de olduğu çoğu ülke tarafından kullanılan bu takvim, senede 10.8 saniye hata oranıyla en güvenilir ve hassas takvimdir... 4 Ekim 1582'de Papa XIII. Gregory tarafından kabul edilmiştir. Değişik tarihlerde önce Avrupa'da daha sonra dünyanın geri kalanında yayılmıştır. Gregoryen takvimi oluşturulurken Jülyen takvimine 10 gün ilave edilmiştir; 5 Ekim Cuma günü, 15 Ekim Cuma olarak kabul edilmiştir. 1752'de kabul eden ülkeler ise 11 gün ilave etmek durumunda kalmışlardır. Gregoryen takvimi Türkiye'de 1926 yılında kullanıma girdi. İsa'nın doğumunu (Milad) başlangıç olarak aldığı için Miladi takvim adıyla anılır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, önce Hicri takvim, sonra da 1 Mart'ı yılbaşı kabul eden Mali takvim kullanılmıştı. Cumhuriyet'in ilanından sonra, mali 26 Kânunievvel 1341'de (26 Aralık 1925) kabul edilen "Takvimde Tarih Mebdeinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" ve "Günün Yirmi dört Saate Taksimi Hakkında Kanun" adlı iki ayrı yasayla 1 Ocak 1926'dan başlayarak Gregoryen takvim benimsendi. Yılbaşını 1 Ocak olarak alan bu takvimin yanı sıra günü 12 saat gündüz ve 12 saat gece dilimlerine ayıran saat sistemi yerine 24 saatlik gün kabul edildi.

1983		1404		1983		1403	
شهر الثمانين		شهر الثمانين		شهر الثمانين		شهر الثمانين	
شهر الثمانين		شهر الثمانين		شهر الثمانين		شهر الثمانين	
٢١	١٦	٢١	١٤	٢١	١٤	٢١	١٤
١٣٩٩ (ش)	١٣٦٠ (ع)	١٣٩٩ (ش)	١٣٦٠ (ع)	١٣٩٩ (ش)	١٣٦٠ (ع)	١٣٩٩ (ش)	١٣٦٠ (ع)
٨	٣٠	٨	٣٠	٨	٣٠	٨	٣٠
ت	ظ	ظ	ظ	ت	ظ	ظ	ظ
ع	ع	ع	ع	ع	ع	ع	ع
٢٣٠١	١٢	٣٨٠٩	٥٣٠٦	٤٧٠١	٨٠١٢	٢٣٠١	١٢
٥٠٣٥	٢٧٠٤	٥٠٣٥	٢١٠١١	٥٠٣٥	٣٦٠٤	٥٠٣٥	٢٧٠٤
عليك بير الوالدين				ميلاد العنراء (ش)			

Günümüze kadar kullanılan takvimler içinde en az hatalı olanıdır. Günümüzde bir ekinoks yılı 365.242375 gündür. Gregoryen takviminde ortalama bir yıl 365.2425 gündür ve gerçek ekinoks yılı uzunluğuna oldukça yakındır. Senede "ortalama" 0.000125 günlük bu ufak hata, 10.8 sn.ye tekabül eder. Takvim hesaplamasında 1 günlük hatanın ortaya çıkması için yaklaşık 8000 yıl geçmesi gerekir. Bununla birlikte 8000 yıl içerisinde bir ekinoks yılının uzunluğu da sabit kalmayacaktır ve hangi uzunlukta olacağı tam olarak bilinemez. Bu nedenlerle Gregoryen takvimi yeterli hassasiyette bir takvimdir ve yeniden düzenlenmesi çok uzun bir süre gereksizdir.

Hicri (Kameri) Takvim: Kameri Ay anlamına geliyor. Bu durumda Kameri takvimin kendisine Ay takvimini esas aldığı ortaya çıkıyor. Hicri takvim olarak adlandırılmasının nedeni Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçünü başlangıç kabul etmesidir. Hicri-Kameri takvimde aylar; muharrem, safer, rebiülevvel, rebiülahir, cemaziyelevvel, cemaziyela-hir, recep, şaban, ramazan, şevval, zilkade ve zilhicce şeklinde sıralanır.

Hicri takvimlerde de, miladi takvimlerde olduğu gibi artık yıllar mevcuttur. 30 yılda yaklaşık 11 günlük bir gerileme yapılmaktadır. Bu gerilemeyi düzeltmek için 30 yıllık dönemlerin 2, 5, 7, 10, 13, 15, 18, 21, 24, 26 ve 29 yılları 355 gün, diğer yıllar ise 354 gündür.

Ay, dünya etrafında 12 defa döndüğü zaman bir kameri sene olur ve 354.367 gündür (354 gün 8 saat 48 dakika 34.68 saniyedir). Dünya, Güneş etrafında bir defa döndüğü zaman da bir miladi sene olur ve 365.2422 gündür.

Hicri yıl miladi yıldan (365.2422 - 354.367 =) 10.8752 gün daha kısa olduğundan aylar bazen 29. bazen de 30 gün çekmektedir.

Rumi Takvim: Rumi takvim; Miladi 1840 - Hicri 1256 yılına kadar Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçünü başlangıç kabul eden dolayısıyla Ay'ın Dünya çevresinde dolanımını esas alan 354.367 günlük Kameri takvim sistemi üzerine, Miladi 1840 - Hicri 1256 yılından itibaren de Dünya'nın Güneş etrafında dolanımını esas alan 365.2422 günlük Şemsi takvim sistemi üzerine kurulmuş karma bir takvim sistemidir.

Rumi takvim, hukuken yürürlükten kalkmış olmasına rağmen kamuoyu bakımından oldukça hassas bir konu olmuştur. Halk arasında

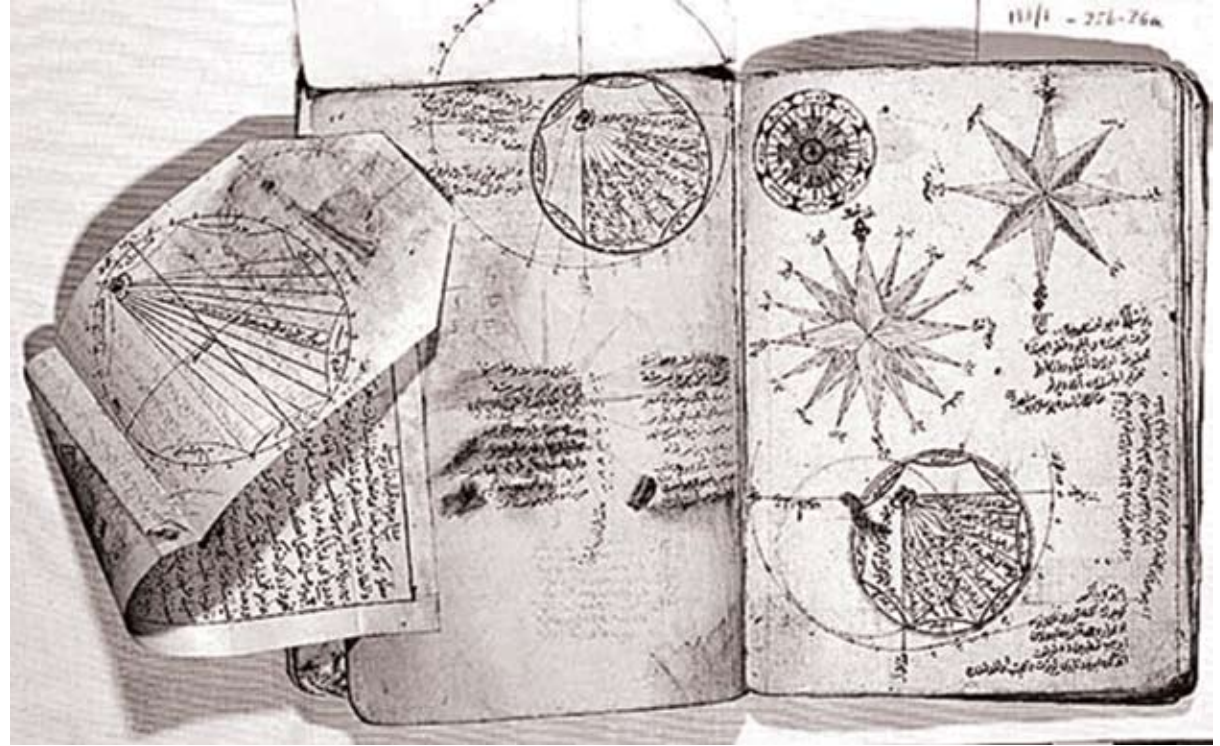
Rumitakvim'inyeganeönemlitarafı;doğumgünlerinin miladi takvime göre karşılıkları ve yaş hesaplamaları ile birlikte, dönem insanların olayları alışkın oldukları biçimde takip etme kolaylığıdır. Çiftçinin ölçekleri ayrı, meteorolojik olayları takip edenlerin ölçüsü ayrıdır. Hatta Katolikler'in bazı yortuları bile bu eski Rumi günlere göre uygulanmaktadır. Kısaca hukuken yürürlükten kalkmış olan Rumi takvime geleneksel anlamda bütün takvimlerde yer verilmiştir.

Bugün Kullandığımız Takvim, Miladi Takvim: Günümüzde uluslararası takvim olarak kullanılan Miladi takvimin aslı Roma takvimine, o da yukarıda sözünü etmiş olduğumuz jülyen takvimine dayanmaktadır. Bu takvim sistemi de günümüze gelinceye kadar iyileştirilerek birkaç dönemden geçmiştir. Başlangıçta bir yılda; 4'ü 31 gün ve 6'sı da 30 gün olmak üzere 10 ay ve 304 günü olan bir takvim kullanılmaya başlanmıştır. MÖ.VII. Yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda Numa Pompilius zamanında Ay'ın Dünya'nın etrafında dolanımını esas alan ve yeni Ay'ın doğuşu ile beraber başlayan 12 aylık ve 354 günlük Ay takvimine geçilmiştir. Bu takvim sistemi ile mevsimler arasındaki uyumsuzluğu gidermek için iki yılda bir 22 şubat ile 23 şubatın arasına, 22 (artık yıllarda 23) günlük mercedonius adıyla 13. yeni bir ay eklenmiştir. Bir yıl ortalama 365, artık yıllarda ise 366 gün oluyordu. Mevsimler arasında uyum sağlamak için de 33 ve 34 günlük iki ay, kasım ve aralık aylarının arasına eklenmiştir. Daha önce şubatın 22 sinden sonra eklenen 22 (23) günlük mercedonius ayıyla beraber bir yıl 455 (artık

yıllarda 456) güne çıkarılmış, Bu nedenle MÖ. 46 yılına "karışık yıl" denilmiştir. Bu karışık yıldan sonra ilk baharın başlangıcı 25 mart olarak tespit edildi ve yılın başlangıcı da 1 marttan 1 ocak gününe alındı. Roma Kralı Julius Caesar;İskenderiyeli astronom Sosigenes'in tavsiyelerine uyarak MÖ.45 yılında; Dünya'nın Güneş etrafında dolanımını esas alan 365.25 günlük takvim sistemini uygun görmüş ve 4'e bölünebilen artık yıllar 366, diğerleri ise 365 günden oluşan normal yıl, ocak ayı da yılbaşı olarak kabul edilmiştir. Yıl 12 ay olacak, ay süreleri ocaktan başlayarak 31, 28 (29),31,30,31, 30,31,31,30,31,30 ve 31 gün alınacaktır. Julius Sezar adına ithafen de Jülyen takvimi denilmiştir.

Julius Sezar'ın öldürülmesinden sonra, takvimde yaptığı islahat sekteye uğramış, bu düzenlemeleri yapan Pontifeksler (Collegium Pontificum, kurul anlamına gelir) 4 yılda bir artık yıl yerine, 3 yılda bir artık yıl uygulamaya başlamışlardır. Böylelikle 36 yılda

9 yerine 12 artık yıl eklenmiş oluyordu. MÖ. VIII. yılda Augustus bu kaymayı düzeltmek için 12 yıl süreyle artık yılın uygulamasını durdurmuş, MS. 5. yıldan itibaren Jülyen takvim Reformu düzenli olarak uygulamaya konulmuştur. Bu tarihten önceki 50 yılda

"yanlış Jülyen yılları" denilmiştir. Dolayısıyla aylara ilişkin düzenlemeler, Jülyen Takvimi kısmında yer verdiğimiz öyküdeki gibi İmparator Julius Ceasar ile halefi Augustus arasındaki çekişmeden değil, takvim sisteminin yeniden yapılandırılması ihtiyacından ortaya çıkmıştır.

ÇEŞİTLİ ÜLKELERİN GREGORYEN TAKVİMİNİ KABUL TARİHLERİ

- 20 Aralık 1582 Fransa'da 10 Aralık tarihinin 20 Aralık olarak değiştirilmesi.
- 1582 Danimarka'da kullanılmaya başlanması.
- 1582 Hollanda'nın Katolik kesiminde kullanılmaya başlanması.
- 1584 Almanya'nın Katolik devletlerinde kullanılmaya başlanması.
- 1586 Polonya'da kullanılmaya başlanması.
- 1587 Macaristan'da kullanılmaya başlanması.
- 1682 Fransa idaresine giren Strozbourg ve Alsace'de kullanılmaya başlanması.
- 1700 Protestan Almanya ve Hollanda'da kullanılmaya başlanması.
- 1701 İsviçre'nin Protestan kantonlarında kullanılmaya başlanması.
- 1752 İngiltere'de 3 Eylül tarihini takip eden günün 14 Eylül olarak kullanılmaya başlanması.
- 1 Mart 1753 İsveç'te kullanılmaya başlanması.
- 1782 İrlanda'da kullanılmaya başlanması.
- 1873 Japonya takviminin Gregoryen esasına göre ıslah edilmesi
- 1912 Çin'de kullanılmaya başlanması.
- 1916 Bulgaristan'da kullanılmaya başlanması.
- 1917 Türkiye'de 15 Şubat tarihini takip eden günün 1 Mart olarak kullanılmaya başlanması.
- 14 Şubat 1918 Sovyetler Birliği'nde kullanılmaya başlanması.
- 1 Mart 1914 Yunanistan ve Romanya'da kullanılmaya başlanması.
- 4 Ağustos 1924 Ürdün'de kullanılmaya başlanması.
- 26 Aralık 1926 Türkiye'de kullanılmaya başlanması.